

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії Східної Європи

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

До дипломної роботи

Бакалавр

На тему: «Самодержавство Катерини II»

Виконала: студентка IV курсу

денної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 - історія та археологія

Федорів Діана Володимирівна

Керівник: проф. Духопельников

Володимир Михайлович

Рецензент:

Харків-2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ КАТЕРИНИ ІІ.....	15
1.1. ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ.....	15
1.2. КАТЕРИНА ІІ В РОСІЇ. ЖИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРИНЦЕСИ.....	23
1.3. СУПЕНИЦТВО З МАМОЮ.....	31
РОЗДІЛ 2. ОТРИМАННЯ ТА УТРИМАННЯ РОСІЙСЬКОГО ТРОНУ КАТЕРИНОЮ ІІ.....	39
2.1. 1762 РІК ЯК ПЕРЕЛЮМНА ВІХА В ІСТОРІЇ РОСІЇ.....	39
2.2. УТРИМАННЯ ВЛАДИ ПІСЛЯ ПАЛАЦОВОГО ПЕРЕВОРОТУ 1762 РОКУ.....	46
2.3. ПРОПАГАНДА В ПРАВЛІННІ. КАТЕРИНА ІІ ЯК ПИСЬМЕННИЦЯ.....	54
ВИСНОВОК.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	66
РЕЗЮМЕ.....	73

ВСТУП

Катерина II — одна з найбільш значущих історичних особистостей в історії Росії. 1762-1796 — переломний період в розвитку країни, епоха реформ, культурного та економічного розквіту, проведення сильної зовнішньої політики, зміцнення військового успіху. Це період, коли палацові перевороти змінилися на впорядковану державну владу. Нестійке становище монарха, якого обов'язково повинні були підтримувати еліта і гвардія, змінилося на розвиток громадської думки, промисловий зліт, дарування вольностей дворянству, появу просвітителів та інтелігенції.

У роки правління Катерини II держава значно зміцніла, велич країни стверджувалася семимильними кроками. Російська Імперія стала на один рівень з європейськими державами. «Великою» Катерину стали називати не після її смерті, як це зазвичай робиться, а ще під час правління, що багато говорить про її особистість. Катерина II отримала владу в доволі несприятливих умовах, адже після її чоловіка — Петра III — значно впав престиж монарха в свідомості російської людини, до того ж набагато зміцніла дворянська опозиція. Метою Катерини II стало налаштувати суспільство на те, що її політичний курс — єдино правильний.

Катерина вміла майстерно переконувати народ в тому, в чому була для влади користь. Росіяни повірили в доцільність її курсу. В правлінні Катерини II відіграла роль саме пропаганда. Більше того, можна сказати, що пропаганда була чи не основою всієї політики Великої імператриці. В цілому, популяризація нею власних методів ведення політики, певне, була головним сенсом царювання.

Актуальність теми полягає в:

1. Нестабільності політичних і економічних процесів.

2. Вивченні досвіду діяльності Катерини II по виходу з політичної та економічної кризи Росії другої половини XVIII століття.

Катеринська епоха — це час нової російської національної літератури. 1770-і — 1780-і — час розквіту російської журналістики. Поширення отримали твори Вольтера та інших просвітителів. Велику популярність мали твори з російської історії Татищева В. Н., Міллера Г. Ф., Щербатова М. М., Болтіна І. М. Тоді розпочалася публікація російських історичних джерел. В 1780-х роках російське масонство еволюціонувало в бік містицизму і почало переслідуватись державою. Все це відобразилось, до прикладу, в процесі проти Новікова Н. І. Ідеї Просвітлення та вплив Французької революції викликали зародження революційної ідеології в Росії, найбільш яскравим представником якої був Радіщев А. Н. Проте кривавий досвід Французької революції призвів і до розчарувань багатьох росіян. Мислителі зверталися до національних коренів, традицій та звичаїв як до протиотрути від рушійної революційної ідеології. Таким консерватором виявився Щербатов М. М. з його різкою критикою нової епохи. Проте Новіков Н. І., Радіщев А. Н. та Щербатов М. М. не були повноцінною опозицією влади. Це були люди, які входили до вузького кола політичної еліти того часу, виховані на тих самих ідеях, якими керувалась Катерина II. Радіщев А. Н. та Щербатов М. М. були державними чиновниками і соратниками імператриці в реалізації її політичного курсу. В другій половині XVIII століття утвердився фаворитизм як неформальний інститут, оскільки, більш ніж половину століття влада була в руках жінок. Важливе значення для розвитку російської самосвідомості відіграло звільнення дворянства від обов'язкової служби. За словами Герцена А. І., в часи Катерини II виросло два покоління «непоротих дворян» — майбутніх героїв Вітчизняної війни 1812 року і батьків декабристів.¹

¹ Каменский А. Б. Россия в XVIII веке. Москва: АСТ, 2006. URL: <https://cutt.ly/Qbo3Lvj> (дата обращения: 27.04.2021)

Особистість Катерини II знайшла широке висвітлення в літературі. Дорадянські автори, які дали найбільш обширну базу інформації з поставленої мети: Брикнер А. Г., Валішевський К. Ф., Соловйов С. М., Ключевський В. О., Троїцький С. М., Тургенєв А. М., Іванов О. А. Брикнер А. Г. в деталях передає дух часу, становлення особистості імператриці, повне епохальних подій життя «Золотого часу Катерини»; автор вважається біографом Катерини II.¹ Валішевський К. Ф. описує правительку, перед якою поклонявся весь цивілізований світ, «матушку-царицю», «ікону»; важливим матеріалом для дипломної роботи стало його співвіднесення зовнішності і характеру Російської самодержиці.² За визначенням Соловйова С. М., в другій половині XVIII століття чітко видно признаки змужніння народу, розвитку країни, звернення від зовнішнього до внутрішнього, увага на самих себе, на своє.³ Ключевський В. О. робить наголос на освіту, шлюб і, власне, переворот 1762 року. Автор, в свою чергу, стверджував, що імператриця не змінювала основи державного устрою, які історично склалися.^{4 5 6} Троїцький С. М. досліджував соціально-політичну базу абсолютизму в Росії, викрив основні тенденції в соціальній еволюції бюрократії в XVIII столітті.^{7 8} У своїх «Записках» Тургенєв А. М.

¹ Брикнер А. Г. История Екатерины Второй. Москва: Современник, 1991. URL: <http://surl.li/qomb> (дата обращения: 10.04.2020)

² Валишевский К. Ф. Екатерина Великая. Роман императрицы. Москва: Мир книги, 2014. URL: <https://history.wikireading.ru/111812> (дата обращения: 17.10.2019).

³ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

⁴ Ключевский В. О. Курс русской истории. Москва: СПб, 1988. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 12.03.2021)

⁵ Ключевский В.О. О русской истории. Москва: Наука, 1993г. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 10.09.2020)

⁶ Ключевский В. О. Исторические портреты. Императрица Екатерина II (1729-1796). Москва: Эксмо, 2008. URL: <https://cutt.ly/Lt7kJRe> (дата обращения: 10.12.2019)

⁷ Троицкий С. М. Россия в XVIII в. Москва: Наука, 1982. URL: <http://surl.li/qoit> (дата обращения: 18.11.2020)

⁸ Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII веке. Москва: Наука, 1974. URL: <http://surl.li/qjkv> (дата обращения: 14.03.2021)

описує особистість Катерини як російської принцеси і, в подальшому, Великої імператриці.¹ Іванов О. А. дав загальну характеристику державного перевороту в цілому, конкретно описав палацовий переворот 1762 року.² Радянські вчені, які стали основою вивчення особистості Катерини II: Анісімов Є. В., Каменський А. Б. Анісімов Є. В. дає інформацію про сім'ю, дитинство, виховання, погляди імператриці; є автором навчально-популярних книг про жінок на російському троні, неспроможність государинь пояснював їх особистою нездатністю бути правительками; посилався на Леніна, сказавши, що «кухарка, якою б чудовою людиною вона не була, керувати державою не може», отримав ряд критики від російських феміністок.^{3 4 5} В свою чергу, Каменський А. Б. характеризує сімейне життя з Петром III, наміри Катерини II захопити трон, підготовку до перевороту; автор описав «горду, честолюбиву, схильну до незалежних суджень, розважливу дівчинку, котра вважає себе дурнушкою».⁶ Сучасні автори, які дали найбільш обширну базу інформації з поставленої мети: Духопельников В. М., Омельченко О. О., Рахматуллін М. А., Томсінов В. А. Духопельников В. М. охарактеризував в своєму навчальному посібнику для студентів період XVIII століття в цілому, надав окреме значення опису зовнішнього вигляду Катерини II.⁷ Омельченко О. О. охарактеризував просвітлений абсолютизм в утвердженні законної монархії, яка сприяла

¹ Тургенев А. М. Записки. Санкт-Петербург: Русская старина, 1885. URL: https://dom-knig.com/read_364021-6 (дата обращения: 25.03.2020)

² Иванов О. А. Пётр III. Загадка смерти. Москва: Центрполиграф, 2018. URL: <https://cutt.ly/qt7dz9S> (дата обращения: 18.04.2020)

³ Анисимов Е. В. Женщины на российском престоле. Санкт-Петербург: Питер, 1998. URL: <https://bitly.su/Up2eI> (дата обращения: 7.10.2019).

⁴ Анисимов Е. В. Императорская Россия. Санкт-Петербург: Питер, 2016. URL: <https://bitly.su/sK3M> (дата обращения: 9.10.2019)

⁵ Анисимов Е. В. История России от Рюрика до Путина. Люди. События. Даты. Санкт-Петербург: Питер, 2009. URL: <https://cutt.ly/Rt7oozs> (дата обращения: 15.03.2020)

⁶ Каменский А. Б. Жизнь и судьба императрицы Екатерины Великой. Москва: Знание, 1997. URL: <http://surl.li/qoly> (дата обращения: 10.01.2021)

⁷ Духопельников В. М. История России: учебное пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. 408 с.

реалізації суспільної потреби в благополуччі кожного.¹ Рахматуллін М. А. інформує про доленосні події 28-29 лютого 1762 року.² Томсінов В. А. висвітлив найбільш значимі законодавчі акти Петра III; важливим матеріалом для дипломної роботи стало описання ряду обмежень щодо наказу про звільнення дворян.³ Автори дотримуються цивілізаційного підходу, який дозволяє всебічно розглянути формування особистості Катерини II. Також використовується системний підхід. Автори дотримуються принципів: об'єктивності, системності, історизму. Діяльність Катерини II обширна і різноманітна, її неможливо повністю висвітлити в межах однієї дипломної роботи.

Об'єкт дослідження:

1. Державне і суспільно-політичне життя Російської імперії другої половини XVIII століття.
2. Самодержавна влада Катерини II.

Предмет дослідження:

1. Життя і діяльність Катерини II.
2. Психологія Катерини II.

Хронологічні межі: 1729-1796 роки. Дипломна робота з вивчення особистості Катерини II починається з 1729 року — дата народження Софії Августи Фредеріки. Дослідження в дипломній роботі починається з цієї дати для повного вивчення індивідуальності. Важливо простежити зміни в характері, починаючи з маленької дівчинки Фіке, а далі — російської принцеси Катерини Олексіївни. Виховання, хобі, захоплення, таємні бажання, відносини в родині — все це в сукупності створило саме той образ Великої володарки півночі.

¹ Омельченко А. А. Всеобщая история государства и права: учебное пособие. Москва: Остожье, 2000. Т. 1. URL: <https://cutt.ly/Dbrob06> (дата обращения: 27.04.2021)

² Рахматуллин М. А. Правление Екатерины II 1762-1796 гг. Москва: Наука и жизнь, 2003. URL: <http://icolor.org/history/mn/ekv/4/> (дата обращения: 5.04.2020)

³ Томсинов В. А. Законодательство императора Петра III. 1761-1762 годы. Законодательство императрицы Екатерины II. 1762-1782. Москва: Зерцало, 2011. URL: <http://surl.li/qryl> (дата обращения: 18.03.2021)

Акцент в дипломній роботі робиться на 1762 рік, який можна назвати переломною віхою в житті Катерини II і всього російського суспільства, адже саме тоді стався палацовий переворот, який змінив долю країни. 1762 рік змінив Російську державу і російський народ. Політика Катерини II, яку вона проводила в той час, реформи, мистецтво пропаганди — все це стало в подальшому прикладом для наслідування. Кінцевою межею хронології вказаний 1796 рік, адже в роботі висвітлюються листування Катерини II з європейськими просвітителами, описується пропагандистська політика імператриці.

Мета дипломної роботи:

1. Розібратись в особливостях характеру Катерини II.
2. Встановити сутність державної та політичної діяльності другої половини XVIII століття.

Завдання дипломної роботи:

1. Ознайомитися з історичною літературою.
2. Дослідити документальну базу.
3. Проаналізувати «Записки» Катерини II.
4. Простежити прогрес особистості.
5. Виявити посягання на владу.
6. Визначити основи політичної діяльності.

При написанні дипломної роботи були використані основні джерела:

1. Полное собрание законов Российской империи — зібрання законодавчих актів в хронологічному порядку, які регулювали суспільне та державне життя Російської імперії; до збірки входять всі скасовані та чинні закони, починаючи з 1649 року; зібрання законів знайомить з політичним та економічним життям Росії, починаючи з XVII століття.¹

¹ Полное собрание законов Российской Империи. Санкт-Петербург: Типография II Отдѣлення Собственной Его Императорскаго Величества Канцелярии, 1830. URL: <http://surl.li/rkwb> (дата обращения: 21.04.2021)

2. «Записки» Катерини II — описують життя Катерини II з початкових моментів дитинства, які залишилися в її пам'яті, і до п'ятнадцятиріччя, коли Катерину запросили до Росії; за тим — дають детальну характеристику перебування в Росії з 1744 року до 1758; подальші записи обриваються у зв'язку з смертю Єлизавети та не продовжуються до моменту смерті Петра III та сходження на трон Катерини II.^{1 2 3 4 5}
3. «Записки» Дашкової Катерини — описують життя та прагнення до влади Катерини II зі слів її подруги — Катерини Дашкової; їх дружба допомогла одній стати імператрицею, а іншій — очолити Академію наук.^{6 7}
4. Манифест о вольности дворянства 1762 — закон, який є ключовим при царюванні Петра III, його доцільність підтвердила і Катерина II, зійшовши на трон; документ, котрий є законодавчим актом, допомагає вникнути в ведення політики в XVIII столітті.⁸
5. Мемуари імператриці Катерини II — документальна література, яка показує градацію змін Катерини II; тексти відзначаються емоційністю,

¹ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. 288 с.

² Катерина II. Записки. Санкт-Петербург: издание А. С. Суворина, 1907. URL: <https://bitly.su/Fb3n> (дата обращения: 17.10.2019).

³ Катерина II. Записки. Катерина II. Москва: Захаров, 2010. URL: <http://surl.li/qlvg> (дата обращения: 27.02.2021)

⁴ Катерина II. Записки (сборник). Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010. URL: <http://surl.li/qjlb> (дата обращения: 1.04.2021)

⁵ Катерина Великая. Жизнь, рассказанная ею самой. Москва: Эксмо, 2020. URL: <http://surl.li/qluv> (дата обращения: 17.01.2021)

⁶ Дашкова Е. Р. Записки. Москва: Московский университет, 1987. 523 с.

⁷ Записки княгини Дашковой. Минск: Харвест, 2003. URL: <http://surl.li/qonl> (дата обращения: 1.09.2020)

⁸ Манифест о вольности дворянства 1762. URL: <http://surl.li/qrhb> (дата обращения: 18.03.2021)

іноді імпульсивністю, занурюють у внутрішній світ героїні; поєднують іронію та комічність.¹

6. *Обстоятельный Высочайший Манифестъ о возшествіи на Всероссийскій Престоль Императрицы Екатерины II* — законодавчий акт; звернення Катерини II до населення з проголошенням нового володарювання; текст маніфесту є юридичним джерелом, яке підтверджує сходження на трон Катерини II, проголошує обіцянки та плани нової імператриці, ознайомлює з методами нового державного устрою.²
7. *Сочинения Екатерины II* — твори допомагають вникнути в письменний талант Катерини II, вивчити її почерк, зрозуміти її посил та ознайомитися з особистістю Катерини в ключі публіцистичних матеріалів, написаних нею самою.³
8. *Love and Conquest: Personal Correspondence of Catherine the Great and Prince Grigory Potemkin (NIU Series in Slavic, East European, and Eurasian Studies)* — описуються любовні романи Катерини II; описуються не лише любовні зв'язки, але й політичне партнерство між Катериною II та її фаворитами; листування дають змогу зануритися у внутрішній світ обох сторін.⁴
9. *The Memoirs of Catherine the Great (Modern Library Classics)* — робиться наголос на культурі Просвітництва; Катерина II привела Європу до Росії, а Росію — в Європу; книга знайомить з політичною

¹ Мемуары императрицы Екатерины II. Харьков: Фолио, 2014. URL: <http://surl.li/qlva> (дата обращения: 17.02.2021)

² *Обстоятельный Высочайший Манифестъ о возшествіи на Всероссийскій Престоль Императрицы Екатерины II* (1762 г., Июля 6). URL: <http://surl.li/qreg> (дата обращения: 18.03.2021)

³ Екатерина II. *Сочинения*. Москва: Современник, 1990. URL: <https://clck.ru/UESYg> (дата обращения: 18.11.2020)

⁴ *Love and Conquest: Personal Correspondence of Catherine the Great and Prince Grigory Potemkin. NIU Series in Slavic, East European, and Eurasian Studies*, 2004. URL: <http://surl.li/qrwz> (date of application: 12.04.2021)

теорією Катерини II, журналістською діяльністю, її захопленнями оперою, комедією та історією.¹

Повне зібрання законів дає офіційну інформацію про політичне життя Росії, починаючи з 1649 року. Записки Катерини II є основним джерелом інформації для написання дипломної роботи. Відомо, що Катерина мала талант письменниці, її тексти були написані точно та грамотно і є невід'ємною частиною вивчення її особистості. «Записки» дають детальну інформацію про дитинство, юність, шлюб, переворот. Катерина описує виховання, захоплення, переживання, стосунки в сім'ї. Її твори та мемуари дають характеристику її життя, занурюють у всі перепони та труднощі на шляху. Катерина Дашкова дає власну оцінку подіям в якості очевидця подій, тому її тексти є також дуже важливим джерелом для вивчення особистості Катерини II. Важливо вивчати «Записки» в декількох редакціях, адже різні видання містять в собі важливі концептуальні розходження. Маніфести, в свою чергу, є офіційним юридичним джерелом вивчення політичної діяльності XVIII століття та занурюють в законодавчу діяльність Катерини II та її попередника — Петра III. В цілому, документальної бази достатньо для вивчення теми і розкриття поставленої мети.

Певну користь при написанні дипломної роботи принесли історичні статті, присвячені Імператору Петру III, а саме:

1. Император Пётр III. Путь к трону. Военное обозрение — стаття допомагає ознайомитися з особистим життям Катерини II, а саме — занурює в деталі стосунків з її чоловіком, дає можливість вникнути в характер Петра III, його способи і методи ведення політики,

¹ The Memoirs of Catherine the Great. Modern Library Classics, 2006. URL: <http://surl.li/qrxw> (date of application: 12.04.2021)

допомагає детально зрозуміти, яким чином Катерина II змогла перехитрити і скинути з російського трону Петра III.¹

2. Епоха дворцовых переворотов 1725–1762 гг. в досоветской историографии — стаття в подробицях знайомить читача з поглядами Ключевського В. О., Платонова С. Ф., Соловйова С. М. на палацові перевороти в цілому, допомагає зрозуміти психологію особистостей, які приходять до повалення влади.²

У роботі використані наступні методи дослідження:

1. Хронологічний.
2. Метод періодизації.
3. Метод аналізу.
4. Метод порівняння.
5. Метод конкретизації.
6. Історико-генетичний.

Хронологічний метод використовується для викладення фактів в чіткій хронології. Метод періодизації дає систематизований поділ на конкретні періоди. Метод аналізу допомагає розчленовано вивчити окремі частини: аналізуються всі аспекти життя та діяльності, послідовно описується об'єкт з моменту народження до приходу до влади, узагальнюються та поєднуються всі факти. Метод порівняння дає важливе зіставлення: порівняння з попередниками та наступниками. Історико-генетичний метод дає детальне дослідження всіх етапів розвитку особистості, наявні причинно-наслідкові зв'язки змін.

Практична значимість дипломної роботи полягає в:

1. Використанні матеріалів, які можуть сприяти розробці економічних і політичних проблем країн СНД.

¹ Император Пётр III. Путь к трону. Военное обозрение. URL: <https://cutt.ly/Dt7lOEL> (дата обращения: 17.01.2020)

² Эпоха дворцовых переворотов 1725–1762 гг. в досоветской историографии. URL: <https://cutt.ly/gt7A3UN> (дата обращения: 20.04.2020)

2. Матеріал дослідження може слугувати в якості політичного виховання учнів.

Новизна роботи міститься в:

1. Спробі вивчення взаємовпливу ідей іноземних та російських просвітителів.
2. Наявності жіночого впливу на реформування Росії.
3. Систематичному корпоративному аналізу діяльності Катерини II.
4. Систематизації уявлень Катерини II стосовно шляхів звільнення селянства.

У роботі вперше: систематизуються погляди Катерини II, відображені в листуваннях з європейськими просвітителами. Тема матиме подальший розвиток у зв'язку з невирішеними державними проблемами країн СНД і популярністю методів пропаганди в сучасному суспільстві.

Період правління Катерини II, безсумнівно, залишив великий слід в історії Російської держави. Сучасні методи управління країною та утримання влади помітно просякнуті впливом епохи правління Катерини Олексіївни. Цей факт вкотре доводить повторюваність і круговерть історичних подій. Вивчення особистості Катерини II має велике значення для розуміння розвитку Російської держави, адже її політика заклала основи сучасного ведення державних справ. Катерина II — майстерний маніпулятор, вона бездоганно вміла підкоряти собі людей, її вплив на суспільство не можна заперечувати. Катерина II — приклад незламної сильної жінки, яка впоралася з усіма складнощами та перешкодами, не піддалась емоціям, у всіх життєвих ситуаціях керувалась виключно розумом.

Сучасна політика, сучасні невирішені державні проблеми країн СНД мають відгук у веденні політики попередніх часів, в тому числі реформаторського часу Катерини II. Методи модернізації країни, які вона використовувала, слугують прикладом для сучасних «владик» країн. Захоплення трону Катериною II є прикладом для людей, які намагаються

прийти до влади зараз. Розуміння її психології, а саме — усвідомлення ланцюжка дій, способів маніпуляції — є основою отримання важелів тисняви на громадську думку та на суспільство в цілому.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ КАТЕРИНИ ІІ

1.1. ДИТИНСТВО І ЮНІСТЬ

Софія Августа Фредеріка — вона ж Катерина ІІ. Голштейн-Готторпський герцогський будинок, з якого по лінії матері походить Софія Августа, був дуже знатним, на відміну від батьківського дому. Ангальт-Цербстські володарі — стародавній рід небагатих і фінансово неспроможних князів. Голштейн-Готторпські належали до найбільш прославлених в країні.¹ Відомий Адольф — король Швеції в 1751-1771 роках — доводився рідним дядьком для Софії. Шведський варіант його імені — Фредрік.²

Христіан Август Ангальт-Цербстський — батько — був командиром розквартированого Штеттинського (нині Щецин, Польща) пруського полку, генерал, а далі — фельдмаршал і губернатор.³ Служив у Генріха Пруського в 1708-1747 роках. Христіан Август не був на Цербстському троні, а служив королю Пруссії. Це звичайна справа для Німеччини.⁴

Бідність змушувала служити могутньому володарю. Такими государями були не тільки пруські, а й французькі та російські правителі. Титулований

¹ Любавский М. К. История царствования Екатерины. Москва: Императорский Московский Университет, 1911. URL: <http://surl.li/qofk> (дата обращения: 7.04.2020)

² Ключевский В. О. Курс русской истории. Москва: СПб, 1988. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 12.03.2021)

³ Клокман Ю. Р. Очерки социально-экономической истории городов северо-запада России в середине XVIII в. Москва: АН СССР, 1960. URL: <http://surl.li/qofu> (дата обращения: 7.07.2020)

⁴ Божерянов И. Н. Детство, воспитание и лета юности Русских Императоров. Санкт-Петербург: Типография А. Бенке, 1915. URL: <http://surl.li/qlxu> (дата обращения: 2.12.2020)

німецький рід Ангальт-Цербстських жив вкрай бідно, тому це був вимушений захід.¹

Батько весь час був зайнятий своїми справами, Софія Августа бачила його дуже рідко. Йоганна-Єлизавета Гольштейн-Готторпська — мати — легковажна, захоплена інтригами жінка, найбільше приділяла увагу розвагам.² Приїхавши в Росію, егоцентризм матері не зменшився, вона все ж думала, що в центрі уваги повинна бути саме вона, а не донька.³ Мати любила посидіти в гостях, помандрувати. Часто брала з собою Софію. Дочка стала звикати до незнайомих місць вже з дитинства, це допомогло їй адаптуватися в новому середовищі; також вона навчилася знаходити контакти з людьми, що чимало вплинуло на майбутнє російської імператриці.⁴

Професор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна Духопельников так охарактеризував Софію: «Не була красивою, але була розумна, мала природну жвавість і спостережливість, що допомогло їй зібрати рясний запас спостережень і досвіду, розвинуло в ній життєву кмітливість, звичку розпізнавати людей, будило роздум. Весь її вигляд випромінював гідність і велич».⁵

Француз Рюльєр, що побував в Росії в 1760-х роках, так описав зовнішність імператриці: «Велике відкрите чоло і римський ніс, рожеві губи, прекрасний ряд зубів, велике і дещо роздвоєне підборіддя. Волосся

¹ Анисимов Е. В. Женщины на российском престоле. Санкт-Петербург: Питер, 1998. URL: <https://bitly.su/Up2eI> (дата обращения: 7.10.2019).

² Мавродин В. В. Рождение новой России. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1988. URL: <http://surl.li/qogq> (дата обращения: 20.08.2020)

³ Лимонов Ю. А. Россия в западноевропейских сочинениях XVIII века. Ленинград: Ленинград, 1989. URL: <http://surl.li/qogb> (дата обращения: 27.09.2020)

⁴ Екатерина II. Записки (сборник). Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010. URL: <http://surl.li/qjlb> (дата обращения: 1.04.2021)

⁵ Духопельников В. М. История России: учебное пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. С. 334.

каштанового кольору відмінної краси, чорні брови ... чарівні очі ... і шкіра сліпучої білизни ». ¹

Також Рюльєр повідомляє про витонченість й шляхетність її стану, гордість ходи, граціозність манер і самої сутності. Справжнім характером особистості Софії, за його переконанням, є гордість. Але, безсумнівно, її рисам притаманні доброта і привітність. ²

Софія, у відповідь на такі похвали, писала: «Правду кажучи, я ніколи не думала про себе, щоб я була особливо гарна; але я подобалася, і вважаю, що в цьому полягала моя сила». Вона вела відокремлене життя і, як Софія сама себе характеризує, була досить занурена в себе як для свого віку. ³

Софію по-домашньому називали Фіке. Єлизавета Кардель (Бабетта) — вихователька, яка активно займалася розвитком Софії, була французенкою-емігранткою. ⁴ В майбутньому Фіке дуже часто згадувала Бабетту. Мамзель Кардель серйозно і відповідально займалася навчанням та вихованням дівчинки. ⁵ З самого дитинства Софія ввібрала величну і могутню французьку мову, яка в XVIII столітті була рушієм прогресу. ⁶ Софія знала, як потрібно поводитися з старшими та дотримуватися субординації. Вона талановито вміла справляти позитивне враження. Завжди тримала осанку, благородна хода, високопіднята голова, висока, граціозна, манерна. ⁷

¹ Духопельников В. М. История России: учебное пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. С. 334.

² Валишевский К. Ф. Екатерина Великая. Роман императрицы. Москва: Мир книги, 2014. URL: <https://history.wikireading.ru/111812> (дата обращения: 17.10.2019).

³ Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 20.

⁴ Детство, воспитание и лета юности русских Императоров. Николаев: Свято-Покровская Голосеевская Пустынь, 2010. URL: <http://surl.li/qlxz> (дата обращения: 12.11.2020)

⁵ Кандыба В. М., Золин П. М. Реальная история России. Москва: Спб, 1997. URL: <http://surl.li/qohf> (дата обращения: 3.06.2020)

⁶ Анисимов Е. В. Императорская Россия. Санкт-Петербург: Питер, 2016. URL: <https://bitly.su/sK3M> (дата обращения: 9.10.2019).

⁷ Шишов А. В. Екатерина Великая. Императрица, созданная только для России. Москва: Академический проект, 2018. URL: <http://surl.li/qojs> (дата обращения: 14.11.2020)

Замок в Штеттині, який є рідним для Фіке, тому що вона там народилася, знаходиться там само і зараз, до того ж добре зберігся. Фіке писала, що «займала нагорі три кімнати зі склепіннями». Біля спальні дівчини була дзвіниця. Мамзель Кардель і пан Вагнер там вчили Катерину і проводили їй різні розвивальні випробування.¹ Та частина Німеччини, в якій росла Фіке, була найрозвиненішою. В кінці XVII століття французькі гугеноти саме тут знайшли свій притулок, втікаючи від католицької розправи.² Як наслідок, північ Німеччини і Прусія збагатилися французькою культурою.³

Фіке не подобалося відзначати день народження. Вона говорила, що це тільки зайвий рік, без якого можна було обійтися. Вона намагалася уникати привітань і святкувань. Їй було вкрай дивно, що саме цей день — головний в році. Звичайний день праці і спогадів — так вважала Фіке. Народилася вона 21 квітня 1729 року.⁴ Софія Августа Фредеріка народилася в час святкування якоїсь події в Штеттині, тому з самого ранку в церквах шуміли дзвіниці. Йоганна-Єлизавета дуже важко народжувала Софію та довго відновлювалася опісля. Проте святкування в Штеттині в день народження вважала хорошим знаком долі для доньки. Про це в XIX столітті повідомив російський військовий історик Петро Дірін.⁵

Своє дитинство дівчинка провела звичайно для дитя XVIII століття, незважаючи на те, що була з княжого роду. Діти часто переносили важкі хвороби та помирали. Життя та побут не були легкими для звичайної людини. Варто зазначити, що не було великою бідною в той час, коли діти важко хворіли

¹ Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 19.

² Троицкий С. М. Россия в XVIII в. Москва: Наука, 1982. URL: <http://surl.li/quoit> (дата обращения: 18.11.2020)

³ Бестужева-Лада С. И. Екатерина Великая. Москва: Азбука-Аттикус, Колибри, 2015. URL: <http://surl.li/qjll> (дата обращения: 12.10.2020)

⁴ Екатерина II. Записки. Санкт-Петербург: издание А. С. Суворина, 1907. URL: <https://bitly.su/Fb3n> (дата обращения: 17.10.2019).

⁵ Чайковская О. Г. Екатерина Великая. Императрица: царствование Екатерины II. Москва: Эксмо, 2018. URL: <http://surl.li/qlwh> (дата обращения: 7.05.2020)

або вмирали.¹ Фіке вмiла переносити тяжкі хвороби. Їй довелося, до прикладу, перенести сипняк та золотуху. Одного разу вона проткнула ножицями повіку, але і це не звело її в могилу. В період, коли Софія хворіла на золотуху, її тіло було повністю покрите коростою.² Фіке з приводу золотухи в своїх «Записках» повідомляє: «Коли вона з'являлася на голові, мені стригли волосся, пудрили голову і змушували носити чепчик. Коли вона з'являлася на руках, мені надягали рукавички, яких я зовсім не знімала до тих пір, поки не відпадали кірки».³

Софія Августа багато читала, в тому числі байки Лафонтена, які знала не гірше Біблії, а в той час фрагменти з Біблії змушували вчити напам'ять. Софія була повністю просякнута творчістю європейських просвітителів. А от релігійного фанатизму в родині не було. Фіке активно цікавилася наукою та літературою.⁴ Бабетта прищепила любов Фіке до читання тим, що постійно читала їй різні цікаві розповіді. Коли мамзель Кардель була незадоволена поведінкою дівчинки, тоді починала читати їй книгу про себе, а це юній панночці Фіке дуже не подобалося.⁵

Побачивши, що Софія змогла перенести всі хвороби та вижити, її стали навчати етики, мов, рукоділля, співу і танців, щоб видати за принца або короля. Домашня освіта, яку вона отримала до цього моменту, була вкрай

¹ Катерина П. Сочинения. Москва: Современник, 1990. URL: <https://clck.ru/UESYg> (дата обращения: 18.11.2020)

² Зимин И. В. Цари как люди. Екатерина II и Пётр III. Аудиокнига. URL: <http://surl.li/qlwl> (дата обращения: 19.02.2021)

³ Катерина П. Записки. Санкт-Петербург: издание А. С. Суворина, 1907. URL: <https://bitly.su/Fb3n> (дата обращения: 17.10.2019).

⁴ Маркова О. И. Россия, Закавказье и международные отношения в 18 в. Москва: Наука, 1967. URL: <http://surl.li/qojs> (дата обращения: 17.11.2020)

⁵ Катерина П. Записки (сборник). Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010. URL: <http://surl.li/qjlb> (дата обращения: 1.04.2021)

несистематичною і уривчастою. Фіке стали активно готувати до майбутнього шлюбу.¹

Таким чином, Софія Августа Фредеріка росла в бідності. Батьки не займалися вихованням, оскільки були зайняті своїми справами. У батька — робота, у матері — розваги. Йоганна Єлизавета була дуже егоцентричною, в першу чергу піклувалася про себе, навіть по приїзду в Росію вважала, що саме вона — об'єкт уваги. Фіке перенесла багато важких хвороб, дивом вижила. Коли вона і її брат захворіли однаковим недугом, Софія зуміла одужати, тоді як брат помер. З дитинства вона відрізнялася терплячістю, силою волі, суворістю характеру. Риси її обличчя відповідали темпераменту: суворі, витончені. Особливий інтелект, спостережливість, вміння пристосовуватися до обставин, тяга до знань — все це було притаманне для Софії ще в ранньому дитинстві. Граціозна, горда, сувора — вона вміла дати оцінку ситуації, міркувала не по своїм рокам. Справедливо та адекватно оцінювала свою зовнішність, розуміючи, що красунею не була. Важливо починати розгляд особистості з її дитинства, адже саме виховання закладає основи для майбутнього розвитку людини. Софія Августа Фредеріка була з бідної сім'ї, в розкоші не росла. Оскільки батьки завжди займалися чимось своїм, не приділяючи належної уваги своїй дочці, Фіке росла дуже самостійною. Проте варто зазначити, що батьки змогли дати хорошу базу для розвитку своєї дитини. Мамзель Кардель і пан Вагнер займалися вихованням улюблениці Фіке. З маленького віку допитлива дівчинка почала вивчати мови, займалася танцями і музикою, отримувала знання з базових обов'язкових предметів: богослів'я, історія, географія. Її жага до знань простежувалася з малих років, вона була ерудованою зовсім не на свої роки. Катерина II виховувалася як інтелігентна манерна дівчина. Суворі риси обличчя, суворий характер — вона завжди була

¹ Ключевский В. О. Исторические портреты. Императрица Екатерина II (1729-1796). Москва: Эксмо, 2008. URL: <https://cutt.ly/Lt7kJRe> (дата обращения: 10.12.2019)

надто вимоглива до себе. Любов до літератури, яка прищепилася ще в дитинстві, стала оплотом майбутніх звершень. Сама Катерина свій розум порівнювала з чоловічим, описуючи себе як чесного і благородного лицаря, заодно й надавала значення своїм жіночим якостям. Катерина завжди чула на свою адресу непривітні вислови з приводу того, що вона некрасива, тому вважала, що їй слід навчитися подобатися людям, приваблювати їх чимось іншим, брати харизмою. Катерина не була непідготованою до життя дитиною, не була позбавленою уваги та опіки. Хоча і мати — Йоганна-Єлизавета — весь час засиджувалась в гостях або подорожувала, жила в задоволення. З одного боку, Софія не отримала батьківської опіки та турботи, а з іншого — виросла розвиненою, вихованою та розумною дитиною, змогла досягнути висот. Катерина навколишнє оточення особливо не слухала, активно займалася своїм розвитком. Не отримуючи достатню кількість любові від батьків, вона і не думала про шлюб в якості любовного єднання. Мрією Катерини було піднятися, досягти успіху, щоб задобрити своє самолюбство. Вона не слухала порад інших людей, завжди покладалася лише на свій розум. Словом, Катерина бачила мету і не бачила перешкод. Спостережлива, розумна, терпляча, всебічна і граціозна. Її горда натура дозволяла їй абстрагуватися від зовнішніх подразників. Суворий характер, який простежується з дитинства, допомагав їй давати об'єктивну оцінку всім подіям. Софія Августа Фредеріка народилася в 1729 році в Штеттині у святковий день. Народилася вона під гуркіт церковних дзвіниць. Батьки відразу вирішили, що це послання зверху, чудовий знак. Для повного ознайомлення з тією чи іншою особистістю, варто простежити дитинство. Маленька дівчинка Фіке поступово розвивалася, змінювалася, росла. Для того, щоб зрозуміти градацію її особистість, важливо побачити, як сімейні обставини впливали на прогрес Софії Августи. Змалечку Софія мала хобі, захоплення, відстоювала власну точку зору, вміла поводитися з іншими людьми. Фіке отримала достойне виховання, що значно вплинуло на її майбутнє життя. Дитинство та виховання Катерини II стали наріжним каменем

її майбутніх звершень. Те, що заклали в дитинстві батьки та вихователі, створило мудрий, мужній, але водночас і жіночний образ могутньої правительки.

1.2. КАТЕРИНА ІІ В РОСІЇ. ЖИТТЯ РОСІЙСЬКОЇ ПРИНЦЕСИ

«1 січня 1744 року ми були за столом, коли принесли батькові великий пакет листів; розірвавши перший конверт, він передав матері кілька листів, які адресовані їй. Я була поруч з нею і впізнала руку обер-гофмаршала Голштинського герцога, тоді російського великого князя ... Мати роздрукувала лист, і я побачила його слова: "З принцесою, вашою старшою дочкою"», — пише Софія.¹

Петро Ульріх був для Софії троюрідним братом і претендентом на престол в Росії та Швеції. 17 листопада 1742 року Карл Петер Ульріх (Петро ІІІ) прийняв православ'я. Петро Федорович — іменованій великим князем і спадкоємцем престолу.² «В 1744 році, 9 лютого, Катерина ІІ з мамою приїхала в Москву, де тоді знаходився Російський двір», — повідомляється в Записках.³

Примхлива імператриця ретельно підбирала гідну кандидатуру.⁴ Побувала сила-силенна принцес королівської або князівської крові, але вибір Єлизавети був очевидним — Софія Августа Фредеріка з дому Ангальц-Цербстських володарів.⁵ Вона задовільнила Єлизавету краще, ніж всі інші. Імператриця вважала, що знатні коріння і бідність її сім'ї свідчать про

¹ Катерина ІІ. Записки. Санкт-Петербург: издание А. С. Суворина, 1907. URL: <https://bitly.su/Fb3n> (дата обращения: 17.10.2019).

² Император Пётр III. Путь к трону. Военное обозрение. URL: <https://cutt.ly/Dt7lOEL> (дата обращения: 17.01.2020)

³ Катерина ІІ. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 7.

⁴ Шишов А. В. Екатерина Великая. Императрица, созданная только для России. Москва: Академический проект, 2018. URL: <http://surl.li/qojs> (дата обращения: 14.11.2020)

⁵ Вольпе М. Л. Императрица любви: были и небылицы о Екатерине II. Москва: Зебра Е, 2007. URL: <http://surl.li/qlwc> (дата обращения: 30.06.2020)

нерозбещеність дівчини, а тому вона не захоче при дворі створити «свою партію» і мати вплив на політику Російської держави.¹

Фіке згадує в своїх записках: «Я приїхала в Росію з вельми поганим гардеробом. Багато, якщо у мене було три або чотири сукні, між тим як при Російському дворі переодягались по три рази на день. Вся моя білизна складалася із дюжини сорочок, і я спала на маминих простирадлах».²

28 червня 1744 року Софія Августа Фредеріка прийняла православ'я і стала Катериною Олексіївною. На наступний день її повінчали з Великим князем. 25 серпня 1745 року відбулося весілля Катерини Олексіївни і Петра Федоровича.³ Катерина таким чином описує свої емоції: «По мірі того, як наближувався цей день, меланхолія замінювала щастя; одне честолюбство мене підтримувало. В глибині душі моєї було не знаю щось таке, що ні на хвилину не залишало у мене сумнівів, що рано чи пізно я досягну того, що стану самодержавною російською імператрицею».⁴

Уже в 15 років вона читала Плутарха, Пінерона, Платона, Вольтера, Монтеск'є. Приїхавши в Росію, дівчина потрапила в інший світ під суворий нагляд імператриці Єлизавети і байдуже ставлення до себе свого чоловіка.⁵ Анісімов каже, що в житті молодої пари, що тільки повінчалася, відразу ж все не склалося. Не було таких понять як близькість або серцева прихильність. Протягом багатьох років між Петром III і Катериною II були відсутні інтимні стосунки.⁶ Петро III одружився в 16 років, зрозуміло, в цьому ранньому віці він

¹ Анісимов Е. В. Императорская Россия. Санкт-Петербург: Питер, 2016. URL: <https://bitly.su/sK3M> (дата обращения: 9.10.2019)

² Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 17.

³ Император Пётр III. Путь к трону. Военное обозрение. URL: <https://cutt.ly/Dt7lOEL> (дата обращения: 17.01.2020)

⁴ Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 33.

⁵ Духопельников В. М. История России: учебное пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. С. 334.

⁶ Орлов А. С., Георгиев В. А., Георгиева Н. Г., Сивохина Т. А. История России с древнейших времен до наших дней: учебное пособие. Москва: ПБОЮЛ Л.В. Рожников, 2001. URL: <http://surl.li/qoki> (дата обращения: 12.09.2020)

був вкрай інфантильним, неуважним до своєї молодої дружини, залишав її одну в суспільстві придворних, які відзначались особливим невіглаством і недобррозичливістю.¹

Петро III дуже зневажливо та навіть вороже ставився до своєї дружини. Він не поважав свою супутницю. Міг з якихось дурниць розбудити Катерину вночі, наприклад, щоб розповісти про новий об'єкт його симпатії. Звичайно, тут важливу роль відіграє його юний вік та відсутність шлюбного досвіду, проте навіть народження сина — Павла — не змогло вплинути на поведінку Петра.²

Окремо відзначається безтактність Петра не лише по відношенню до його дружини, але й до всіх людей. Катерина не зважала на все це. Вона вела «таємну гру» при дворі, намагаючись більше вникнути в державні справи. Робила Катерина все дуже розумно та хитро, так, що навіть Єлизавета не здогадувалася про витівки своєї невістки.³

Не зміг Петро III здобути любов і ласку свого народу. Правління своє почав з того, що знищив «таємну канцелярію», помилював велику кількість людей та дав вольності дворянству. Здавалося б, він мав би мати прихильність росіян. Проте його недовге правління не відзначилось в історії Росії як велика епоха, період розквіту, час змін, на відміну від часів правління його дружини — Катерини II.⁴

Катерина мала природну вдачу справляти виключно позитивне враження на співбесідника, володіла природним шармом та користувалася своєю жіночою хитрістю. Вона легко змогла переконати навколишнє оточення в тому, що вона не може завдати шкоди. Катерина виглядала, хоч і розумною та

¹ Анисимов Е. В. Императорская Россия. Санкт-Петербург: Питер, 2016. URL: <https://bitly.su/sK3M> (дата обращения: 9.10.2019).

² Роундинг В. Екатерина Великая. Москва: АСТ, 2009. URL: <http://surl.li/qjla> (дата обращения: 12.03.2021)

³ Орлова Н. В. Екатерина Великая. Москва: Белый город, 2003. URL: <http://surl.li/qjlp> (дата обращения: 3.01.2021)

⁴ Чайковская О. Г. Екатерина Великая. Императрица: царствование Екатерины II. Москва: Эксмо, 2018. URL: <http://surl.li/qlwh> (дата обращения: 7.05.2020)

далекоглядною, але дуже простою жінкою. Не можна було запідозрити її в підступності чи бажанні заволодіти тронем. ¹ «Я бачила ясно, — пише Катерина, — що він розійшовся би зі мною без жалю. Що стосується мене, то знаючи його якості, я б не пошкодувала його; але до Російської корони я не була такою байдужою». ²

24 квітня 1662 року, після укладення Петербурзького мирного договору з пруським королем, імператор Петро III вирішив відсвяткувати цю подію. ³ На урочистому обіді на честь припинення війни між Росією і Прусією Катерина зайняла місце в середині столу, але Петро III сів на протилежному кінці поруч з пруським послом — бароном Гольцем. ⁴

Княгиня Катерина Дашкова повідомляє, що на обіді на честь перемир'я з Прусією Петро III виголосив три тости: за здоров'я імператорської сім'ї, за здоров'я його величності пруського короля і за щасливе укладання миру. Катерина випила сидячи. ⁵ Петра це сильно обурило, він попросив Гудовича (генерал-ад'ютанта), який стояв недалеко від нього, підійти до Катерини і запитати, чому вона не встала, коли пили за здоров'я імператорської сім'ї. ⁶

Катерина, недовго думаючи, на це відповіла, що імператорська сім'я — це його величність Петро III, їх син Павло I і вона сама. Вона навіть не припускала, що Імператор може захотіти, щоб вона встала. ⁷ Після того, як

¹ Елисеєва О. И. Екатерина Великая. Тайная жизнь императрицы. Москва: Вече, 2013. URL: <http://surl.li/qjlr> (дата обращения: 5.03.2021)

² Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 12.

³ Калашникова Т. И., Ромащенко Е. В. Справочник по истории Отечества. Москва: Просвещение, 2003. URL: <http://surl.li/qolr> (дата обращения: 10.03.2020)

⁴ Гриффитс Д. Екатерина II и её мир: статьи разных лет. Москва: Новое литературное обозрение, 2013. URL: <http://surl.li/qlvv> (дата обращения: 15.07.2020)

⁵ Каменский А. Б. Жизнь и судьба императрицы Екатерины Великой. Москва: Знание, 1997. URL: <http://surl.li/qoly> (дата обращения: 10.01.2021)

⁶ Ключевский В. О. О русской истории. Москва: Наука, 1993г. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 10.09.2020)

⁷ Брикнер А. Г. История Екатерины Второй. Москва: Современник, 1991. URL: <http://surl.li/qomb> (дата обращения: 10.04.2020)

генерал-ад'ютант Гудович передав Петру III відповідь його дружини, Імператор розлютився і дав наказ знову підійти до Катерини і сказати, що вона «folle». ¹

Тобто Петро III попросив Гудовича передати своїй дружині, що вона дурна, адже в царську сім'ю входять також два голштинських принца і їх дядько. Однак Імператор не був упевнений, що його слова будуть точно передані, тому сказав все це вголос. ² Катерину вкрай зачепила така поведінка, вона не змогла стримувати свої емоції і розплакалася. Подія цього дня справила велике враження в місті. Співчуття до Катерини зростало з тією ж силою, що і презирство до її чоловіка. ³ Відраза, яку викликав Петро III, посилювалася і тим, що він збуджував загальне презирство і як порушник законів. ⁴ Катерина описує своє ставлення до чоловіка таким чином: «Я від природи була схильна і звична до виконання моїх обов'язків, але для цього мені був потрібен чоловік зі здоровим глуздом, а мій його не мав». ⁵

Анісімов повідомляє, що з часом Катерина вже звикла до свого становища і захопилася читанням. Також Анісімов дає інформацію, що справжнім університетом майбутньої правительки стала самоосвіта і любов до книг. ⁶ Катерина, без перебільшень, все своє життя провела за книгами. Це була не лише вимушена міра задля отримання знань, не просто спосіб досягнення цілей, не лише втеча від зовнішніх проблем, а істинне захоплення, хобі. Катерина читаючи знімала напруження, поринала у власний світ. ⁷

«Бажаючи якнайшвидше вивчити російську мову, — писала Катерина, — я прокидалася ночами, і в той час, коли все навкруги спало, я, сидячи на ліжку,

¹ Дашкова Е. Р. Записки. Москва: Московский университет, 1987. С. 57.

² Павленко Н. И. Екатерина Великая. Москва: Молодая гвардия, 1999. URL: <http://surl.li/qoml> (дата обращения: 29.04.2020)

³ Дашкова Е. Р. Записки. Москва: Московский университет, 1987. С. 57.

⁴ Дашкова Е. Р. Записки. Москва: Московский университет, 1987. С. 64.

⁵ Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 38.

⁶ Анисимов Е. В. Императорская Россия. Санкт-Петербург: Питер, 2016. URL: <https://bitly.su/sK3M> (дата обращения: 9.10.2019).

⁷ Записки княгини Дашковой. Минск: Харвест, 2003. URL: <http://surl.li/qoml> (дата обращения: 1.09.2020)

витверджувала напам'ять зошити, котрі мені давав Ададуrow. В кімнаті було спекотно, і, не знаючи московського клімату, я не вважала за потрібне взуватися, а коли вставала з ліжка, тоді вчила мої уроки». ¹

Таким чином, між подружжям не було ні любові, ні взаєморозуміння. Катерина з плином часу все більше відчувала ненависть до Петра III. Він поводив себе недостойно по відношенню до дружини, тому Катерина не мала ні поваги, ні співчуття до свого чоловіка. Вона розуміла, що він не гідний престолу Російського імператора, вважала його позбавленим здорового глузду. Петро III, в свою чергу, не мав ніжних почуттів до Катерини, можна сказати, що зачасту навіть не помічав свою супутницю. Уже через два тижні після весілля він повідомив, що закохався в іншу дівчину. До того ж Петро III заявив, що та дівчина набагато краща, ніж Катерина, мовляв, навіть немає чого їх порівнювати. Катерина мужньо приймала удари долі, не здавалася навіть за таких обставин. Варто зазначити, що Катерина II сміливо і чітко висловлювала свою точку зору, не боялася говорити правду та знала точно, що і де правильно сказати. До того ж поведінка Петра зіграла Катерині на руку. Ситуація, що склалася, призвела до того, що оточення почало налаштовуватися проти Петра, все більше шкодуючи Катерину. Кмітлива жінка все розуміла і терпляче чекала «свого часу». Російська принцеса ще більше вдарилася в читання, завдяки чому отримала прекрасну самоосвіту, що стало основою майбутніх звершень. Багато труднощів випало на долю Катерини. Вступаючи в шлюб, вона прекрасно розуміла, що не буде щасливою з Петром, але пішла на цей крок. Вона вивчала літературу, філософію, юриспруденцію, щоб абстрагуватися від чоловіка. Дізнаватися щось нове — звичка з дитинства. Її допитливість допомогла їй пробитися та навчитися міцно стояти на ногах. Чоловік її виявився безхребетним, слабохарактерним, інфантильним і безпорадним чоловіком. Можливо, саме це допомогло їй розкритися, підштовхнуло до плану захоплення влади. Зі слів самої Катерини можна зробити висновок, що вона не боялася

¹ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 8.

жодних перешкод, з легкістю і гідністю їх проходила. Російська імператриця говорила, що всі перепони створені лише для гідних людей, які здатні їх знищити і цим самим покращити свою репутацію. Тобто, мужня і сильна Катерина сприймала перешкоди як належне. Петро відверто показував відразу до своєї дружини. Не приховував він і того, що абсолютно не поважає свою супутницю. Катерина мужньо все сприймала, хоч інколи образа брала верх. Коли Петро надто принижував дружину на очах інших людей, у Катерини були сльози. Оточення бачило, що Петро прилюдно фліртує з іншою дівчиною, зневажливо ставиться до своєї дружини, неграмотно веде політику. Він втратив свою репутацію дуже швидко, російське суспільство було на боці Катерини II. Самоосвіта стала єдиним виходом з ситуації, що склалася для російської принцеси. Читання стало сублимацією. Софія багато читала, із задоволенням навчалася новому, своєю працею і завзятістю заслужила запрошення на оглядини до Петра III, отримавши лист в конверті з повідомленням. Це сталося в 1744 році. Потім життя Фіке цілком і повністю змінилося. Софія робила все для того, щоб дійти до успіху. Запрошення стало першим кроком до здійснення її мрій. Безумовно, вона заслуговувала такого жесту та була впевнена в своїх силах. У Катерини не виникало думок, що вона не зможе витримати конкуренцію. Вона уже напевне знала, що буде російською принцесою, а згодом — отримає Російський трон. Її міркування і внутрішні установки випереджали її вік. Наполеглива праця Фіке сприяла тому, що Єлизавета запросила її на оглядини до свого сина. Єлизавета ретельно підбирала гідну кандидатуру та без жодних сумнівів однозначно обрала Софію Августу Фредеріку. Вибір очевидний, тому що Софія — вихована, освічена, вольова, неймовірно розумна та ерудована. Вона ніколи нічого не боялася. Всі складнощі вона проходила гідно, з високо піднятою головою. Мудра жінка вважала, що лише насправді сильна людина може справитися з усіма труднощами; лише поборовши всі складнощі, можна злетіти вище. З її слів, життєві перепони — неминуче та обов'язкове на шляху кожної людини. Вони

мають бути, і їх не потрібно сприймати як щось жахливе. Не буває легкого шляху, труднощі загартовують та допомагають досягнути більшого.

1.3. СУПЕРНИЦТВО З МАМОЮ

Ще одна людина, з якою безпосередньо пов'язане перебування Катерини в Росії, це її мама. Їхні стосунки були не зовсім однозначні. Мама часто висувала претензії доньці. Катерині, в свою чергу, це не подобалося, вона почала заперечувати матінці. Поступово і оточення було налаштоване проти матері. «Матінка ставилася до мене дуже холодно і безцеремонно», — повідомляється в записках Катерини II.¹

Йоганна-Єлизавета була донькою любекського князя та правнучкою короля Данії. Сімейні зв'язки могли пов'язати Йоганну з Єлизаветою Петрівною. Вона була рідною сестрою нареченого російської принцеси Єлизавети — Карла-Августа. Проте шлюб не відбувся у зв'язку з неочікуваною смертю нареченого напередодні підготовки до святкування весілля.²

Доля Йоганни була не прихильна до неї. В 15 років дівчинку віддали заміж за чоловіка, який був рангом нижче за свою супутницю, до того ж він був старший від неї на 22 роки. Це був пруський генерал, князь Крістіан Август Ангальт-Донбургський. Щасливою в компанії дорослого чоловіка Йоганна не була. Вона мріяла змінити своє життя, принаймні, хоча б позбутися ненависного нею та зовсім невишуканого місцезнаходження — Штеттинського замку.³

Йоганна хотіла народити сина, завдяки якому вона змогла би переїхати в інше місце, але народилася донька. Проте пізніше, в 1734 році, таки з'явився на світ син, який згодом став герцогом Ангальт-Цербстським.⁴

¹ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 31.

² Курс лекцій по истории России. Часть I. IX-XIX века. Москва: СПб, 2002. URL: <http://surl.li/vojq> (дата обращения: 15.11.2020)

³ Платонов С. Ф. Лекции по русской истории. Москва: Высшая школа, 1993. URL: <http://surl.li/qonh> (дата обращения: 11.12.2020)

⁴ Борзаковский П. К. Императрица Екатерина Вторая Великая. Москва: Панорама, 1991. URL: <http://surl.li/qonm> (дата обращения: 1.11.2020)

Матінка не схвалювала любов Катерини до усамітнення. На цьому ґрунті відбувалися сварки. Йоганна Єлизавета зовсім не розуміла дочку; Катерина, в свою чергу, не хотіла розуміти матінку.¹ На 15-й день перебування в Москві Катерина захворіла. Відкрилося запалення в боці, яке «мало не звело в могилу». Сильне тремтіння, безпам'ятство, нестерпний біль. Мама Катерини стала припускати, що у дочки почалася віспа, і вимагала від лікарів лікувати саме від віспи.²

Катерина згадує: «Гарячковий жар і біль в боці надзвичайно мене мучили; я стогнала, і матінка мене сварила за це, вимагаючи, щоб я терпляче переносила страждання. ... Але я була між життям і смертю 27 днів, Протягом яких шістнадцять разів мені пускали кров, іноді по чотири рази на день».³ Коли Катерині ставало дуже погано, матінка мала намір привести лютеранського священика, на що отримала відмову від дочки, яка покликала Симона Тодорського. Це дуже розумний крок, адже таким способом Катерина розташувала на свою користь імператрицю і весь двір.⁴

«Під час хвороби я звикла залишатися з закритими очима; думаючи, що я сплю, графиня Румянцева та інші жінки розмовляли між собою анітрохи не соромлячись, і таким чином я багато дізналася. Нарешті, 21 квітня 1744 року, в день мого народження, коли мені виповнилося п'ятнадцять років, я відчула себе в силах показатися для публіки перший раз після цієї тяжкої хвороби», — Катерина II.⁵

Катерина помітила, що матінка переставала сердитися, коли їй давали те, що задовольняло її бажання. «В Росії люблять подарунки, щедрістю

¹ Катерина II. Сочинения. Москва: Современник, 1990. URL: <https://clck.ru/UESYg> (дата обращения: 18.11.2020)

² Катерина Великая. Жизнь, рассказанная ею самой. Москва: Эксмо, 2020. URL: <http://surl.li/qluv> (дата обращения: 17.01.2021)

³ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 8-9.

⁴ Катерина II. Записки (сборник). Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010. URL: <http://surl.li/qjlb> (дата обращения: 1.04.2021)

⁵ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 10-11.

задобрюються люди і знаходяться друзі», — зазначила в «Записках» Катерина Олексіївна.¹ Матушка сердилась, що дочка її принижувала, робила неприємності, а незабаром — стала ходити попереду, за що Йоганна, в свою чергу, безперестанку лаяла своє чадо.²

Оточення почало налаштовувати Катерину проти Йоганни-Єлизавети, причину чого Катерина прекрасно розуміла, тому що нав'язати їй протилежну точку зору було неможливо. Російська принцеса, була напрочуд кмітливою та мала аналітичний та критичний склад розуму тому знала, що відбувається насправді.³

Що стосується характеру Йоганни-Єлизавети, то варто зазначити його надзвичайну складність. Грубі манери, егоїстичність, самозакоханість, образливість — все це властиво Йоганні-Єлизаветі Гольштейн-Готторпській.⁴ До прикладу, по приїзду в Петербург причиною незадовільного настрою Йоганни-Єлизавети стало те, що їй здалося, що вона отримала кімнати гірше, ніж у доньки. Насамперед, її не влаштовувало їх розташування. Така примха була не єдиною. Ще однією причиною сімейних розбіжностей було бажання Катерини жити окремо.⁵

Катерина, власне, пояснює складну ситуацію, що склалася між нею і матір'ю, так: «Насправді у кожної із нас було по чотири кімнати, дві виходили на вулицю і дві — на двір, всі кімнати були однакові, оббиті блакитною і червоною матерією, без жодної різниці». Слова доньки доводять, що

¹ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 17.

² Платонов С. Ф. Лекции по русской истории. Москва: Высшая школа, 1993. URL: <http://surl.li/qonh> (дата обращения: 11.12.2020)

³ Заичкин И. А., Почкаев И. Н. Русская история: От Екатерины Великой до Александра II. Москва: Мысль, 1994. URL: <http://surl.li/qonn> (дата обращения: 15.11.2020)

⁴ Борзаковский П. К. Императрица Екатерина Вторая Великая. Москва: Панорама, 1991. URL: <http://surl.li/qonm> (дата обращения: 1.11.2020)

⁵ Катерина II. Сочинения. Москва: Современник, 1990. URL: <https://clck.ru/UESYg> (дата обращения: 18.11.2020)

спровоковані Йоганною-Єлизаветою конфлікти — це лише її жіночі примхи та егоїстичне ставлення до Катерини.¹

Відносини Катерини з мамою не можна назвати ні хорошими, ні навіть просто нормальними. Йоганна-Єлизавета Гольштейн-Готторпська була настільки заклопотана собою, що фактично не помічала дочку. Жінка хотіла все більше уваги до себе, все кращих умов проживання, словом, жила в своє задоволення та не помічала абсолютно нікого навкруги, не тільки власну доньку.² Катерина бачила відношення матері та не хотіла йти на жодні поступки. Матінка Йоганна-Єлизавета, в свою чергу, була незадоволена тим, що Катерина любила усамітнюватися та вирішувала усі питання самостійно, не радилась з матір'ю.³

Граф Гамбург бачив, що матінка майже зовсім не займалася дитиною, говорив, що Катерина — дитя розумне не по роках і має філософський склад розуму. Гамбург підкреслював, що дівчина оточена перешкодами, з якими не зможе боротися. Сама ж Катерина щиро та вдячно слідувала його порадам.⁴ Катерина визнавала те, що склад її розуму і душі утворився та зміцнився під його значним впливом. Вона згадує в своїх «Записках» слова графа Гамбурга: «Треба мати дуже піднесену натуру, щоб подолати їх, треба жити душу читанням кращих книг».⁵

Катерина поводитися з усіма щонайкраще, намагалася подружитися або пом'якшити ворожість підозрілих людей. Великим плюсом для її репутації було те, що Катерина не бажала підтримувати будь-яку партію. Завжди

¹ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 19.

² Роундинг В. Катерина Великая. Москва: АСТ, 2009. URL: <http://surl.li/qjla> (дата обращения: 12.03.2021)

³ Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII веке. Москва: Наука, 1974. URL: <http://surl.li/qjkh> (дата обращения: 14.03.2021)

⁴ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: 1960. Т. 4. URL: <http://surl.li/qjkk> (дата обращения: 20.12.2020)

⁵ Катерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 21.

попереджувальна, уважна, ввічлива.¹ Сама ж Катерина в своїх «Записках» розцінювала це так: «Я була від природи веселої вдачі, і з задоволенням помічала, що з кожним днем росла схильність до мене публіки, яка дивилася на мене як на чудову і розумну дитину».²

Професор Харківського університету Духопельников зазначив: «Збувалося бажання Катерини, з яким вона їхала в Росію: подобатися Єлизаветі, подобатися народу. Навколо принцеси поступово склався гурток однодумців: таких самих молодих і енергійних».³

Катерина розуміла, що вона робить і навіщо; не вважала за потрібне перебувати в одній кімнаті з мамою, посвячувати їй в свої справи. Катерина семимильними кроками прививала до себе любов публіки.⁴ Її бажання збувалися. Ті сподівання, з якими допитлива дівчинка Фіке їхала в Росію, ставали реальністю для російської принцеси Катерини.⁵ «Більше, ніж коли-небудь, я намагалася здобути прихильність всіх взагалі: великих і малих. Ніхто не був забутий мною, і я поставила собі за правило думати, що я маю потребу у всіх, і всіляко здобувати загальну любов, у чому я і виграла», — Катерина Олексіївна.⁶

Принцеса з головою занурювалася в творчість французьких просвітителів, цікавилася римськими авторами і великою кількістю іншої літератури. До кола її інтересів входила також філософія і юриспруденція.

¹ Записки княгини Дашковой. Минск: Харвест, 2003. URL: <http://surl.li/qonl> (дата обращения: 1.09.2020)

² Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 26.

³ Духопельников В. М. История России: учебное пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. С. 334-335.

⁴ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: 1961. Т. 9. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

⁵ Екатерина II. Записки (сборник). Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010. URL: <http://surl.li/qjlb> (дата обращения: 1.04.2021)

⁶ Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. С. 31.

Катерина всебічно розвивалася, жодного дня не проводила без саморозвитку та вивчення чогось нового. Це і їзда верхи, і полювання, і навіть танці.¹

Таким чином, перебування Катерини в Росії не було легким. Складнощі, які траплялися на життєвому шляху російської принцеси, вона з розумом і терплячістю долала, та і взагалі вважала, що складнощі обов'язково мають бути на шляху, і це щось звичне, притаманне та неухильне для людини. Катерина з самого спочатку знала, що стосунки з матір'ю неможливо налагодити, але самовіддано прийняла це і зайнялася самоосвітою. Допитливість, яка прищепилася ще в дитинстві, в юному віці перетворилася на звичку. Катерина мала вправність постійно розвивати свої навички, всім цікавитися і регулярно дізнаватися щось нове. Вона сама себе створила та не мала потреби посвячувати в свої справи Йоганну-Єлизавету. Катерина ще з дитинства мала конкретну мету та протягом всього життя не зходила з цього шляху. Вона пробивалася, з високо піднятою головою переборювала життєві труднощі, зростала, міцніла, прогресувала. Мати — Йоганна-Єлизавета — жорстоко поводитися зі своєю дочкою, зі слів самої Катерини. Будучи гордовитою та самозакоханою жінкою, вона підпорядковувалася не розуму, а емоціям, любила себе більше, ніж свою дочку. Катерина в «Записках» детально описала їхні сімейні конфлікти. На жаль, Йоганна-Єлизавета не залишила після себе мемуарів, щоб порівняти точки зору доньки та матері. Варто зазначити, що розвиток та рівень навчання і знань Софії був дуже високим. Той образ сильної жінки Катерини — великої і могутньої правительки, який всім відомий, створений зусиллями ще маленької дівчинки, потім — Російської принцеси, а в подальшому — імператриці і Всеросійської самодержиці. Катерина оцінювала себе об'єктивно. Вона усвідомлювала, що склад її розуму може допомогти їй здобути популярність та владу. Катерина, будучи суворою жінкою, вважала свій характер чоловічим. Проте вона ніколи не перетворювалася на

¹ Катерина Великая. Жизнь, рассказанная ею самой. Москва: Эксмо, 2020. URL: <http://surl.li/qluv> (дата обращения: 17.01.2021)

бешкетницю, адже жіночі манери, прищеплені прекрасним вихованням, було видно неозброєним оком. Катерина — симбіоз чоловічої сили та вишуканої жіночності. З матір'ю стосунки у Катерини не склалися. У них були різні погляди на життя, обидві жінки мали складні характери та не могли зійтися на спільному. Катерині не вистачало материнської опіки, а Йоганна не хотіла присвячувати все своє життя лише дітям, вона піклувалася і про те, щоб задовільнити себе. Матір хотіла уваги та популярності не менше, ніж того хотіла донька. У Йоганни не склалося вийти заміж за успішного чоловіка, не вдалося досягти висот, вона хотіла все це компенсувати. Катерина її не розуміла, адже дурниці, які іноді робила матір, дратували доньку. Софія Августа Фредеріка не була небажаним дитям, не була обділена увагою, хоч їй і не вистачало любові та піклування батьків. Дівчинка виховувалася як справжня панночка, її оточували професійні вихователі, які суворо та наполегливо навчали юну Софію. Річ не йде про розкіш, адже сім'я була дуже бідною, наразі справа в духовному багатстві, саморозвитку, самореалізації. Ще малечею Софія продемонструвала талант до іноземних мов та творчості. Базові предмети на той час вона знала на відмінно. Фіке не зупинялася на досягнутому та продовжувала дізнаватися щось нове, жага до знань була в її серці ще з народження. Софія була суворою та вибагливою до себе, не давала спуску. Катерина діяла так, як вважала за потрібне вона сама. Не слухала вона ні матір, ні когось іншого. Імператриця не отримала любові та теплого відношення від батьків, вона не бачила цього і в шлюбі. Та в цілому, Катерина не думала про кохання, любовне єднання, адже в першу чергу її цікавили успіх та власна вигода. Амбіції Катерини, які активно вирували, допомогли їй досягти висот, звершень, влади. Вона робила все для того, щоб задобрити своє самолюбство, щоб довести самій собі, що вона гідна, що вона краща. Мета, до якої Катерина йшла, стала реальністю. Вона йшла напролом, щоб здійснити омріяне. Нарешті вона отримала лист з запрошенням на оглядини та виявилася найкращою кандидатурою. Поведінка Петра по відношенню до своєї дружини викликала

відразу у суспільства, люди швидко стали підтримувати та шкодувати Катерину. Всі складнощі та перепони стали лише виграшем для Катерини.

РОЗДІЛ 2. ОТРИМАННЯ ТА УТРИМАННЯ РОСІЙСЬКОГО ТРОНУ КАТЕРИНОЮ ІІ

2.1. 1762 РІК ЯК ПЕРЕЛОМНА ВІХА В ІСТОРІЇ РОСІЇ

Петро ІІІ поступово зумів повністю відвернути суспільство Російської держави проти себе. Його не вподобали дворянство і гвардія. Також цар готувався до боротьби за Шлецевіг, плануючи похід на Данію. Очікуваний вступ у нову війну для суспільства Росії здавався вкрай безглуздим.¹

Петро демонстративно нехтував роллю традицій і звичаїв. Він увів пруську форму для армії. До того ж Петро дотримувався безладного способу життя, мав скандальну натуру. Все це в сукупності викликало роздратування і нерозуміння його дій.²

Катерина Олексіївна була зовсім не звичайною жінкою і тому скористалася ситуацією. Всі карти лягли на її бік. З перших днів перебування в Росії вона мріяла про престол. Безумовно, Катерина — розумна, тактовна, хитра жінка. Вона зуміла налагодити зв'язки у вищому суспільстві Росії, не складно було їй підкорити і гвардію.³ В таких умовах при Російському дворі була здійснена змова. Саме Григорій Орлов — коханець Катерини — був одним

¹ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 12. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

² Ключевский В.О. Курс русской истории. Москва: СПб,1988. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 12.03.2021)

³ Екатерина II. Сочинения. Москва: Современник, 1990. URL: <https://clck.ru/UESYg> (дата обращения: 18.11.2020)

з провідників перевороту. Також допомагали його брати — чотири офіцери, які користувалися великою популярністю в суспільстві, що зіграло свою роль.¹

Приєдналися також і палацові сановники. Задовго до палацового перевороту 1762 року люди Петра III неодноразово попереджали його про витівки дружини. Дії Катерини насторожували підданих Петра, її поведінка була підозрілою для оточення царя. Проте Петро III нікого не слухав. За свою помилку йому довелося заплатити велику ціну.²

Катерина отримала інформацію про те, що Петро думає про розлучення, більше того, до Катерини дійшла інформація, що він бажає заточити її в монастирі. До того ж всі знали про роман Петра з фрейліною Єлизаветою Воронцовою. Це не було таємницею, він сам відкрито приділяв увагу своїй коханій.³ Підсвідомо Катериною міг керувати страх. Чоловік мав підстави сумніватися в її вірності, тому чутки про те, що Петро хоче запроторити дружину в монастир, звичайно, хвилювали Катерину. Січень 1762 року, коли померла Єлизавета та прийшов до влади Петро III міг стати фатальним для Катерини II.⁴

Вранці 28 червня 1762 року Катерина II таємним чином покинула Петергоф — місце знаходження двору Петра. Вона прибула до Петербурга. Орлови в той час підняли заколот в гвардії.⁵ Війська збунтувалися і вийшли на вулиці, вітаючи Катерину II. Невський проспект, по якому їхала Катерина, був повністю оточений. Війська супроводжували візок, в якому знаходилась Катерина, до Казанського собору, де відбулася урочиста молебень. Військо 28

¹ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён Москва: Голос, 1961. Т. 11. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

² Елисеєва О. И. Екатерина Великая. Тайная жизнь императрицы. Москва: Вече, 2013. URL: <http://surl.li/qjlr> (дата обращения: 5.03.2021)

³ Анисимов Е. В. История России от Рюрика до Путина. Люди. События. Даты. Санкт-Петербург: Питер, 2009. URL: <https://cutt.ly/Rt7oozs> (дата обращения: 15.03.2020)

⁴ Мадариага И. Россия в эпоху Екатерины Великой. Москва: Новое литературное обозрение, 2002. С. 45-46.

⁵ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 10. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

червня 1762 року присягнуло на вірність Катерині, визнавши її новою государинею.¹

Петро 28 червня приїхав в Петергоф відсвяткувати майбутні іменини. Побачивши, що дружини немає на місці, він послав в місто гінців — Трубецького і Шувалова. Проте гінці присягнули на вірність новій государині Катерині і не повернулися назад.²

Петро з самого початку був в безвихіді. Морально розчавлений, він вирішив йти в Кронштадт. Так сталося, що Тализін випередив Петра — і в Кронштадті всі присягнули на вірність Катерині. Петро повернув на Оранієнбаум. Катерина стягнула до Петергофу 14 тисяч військ з артилерією. Метою загарбників трону було невимушене та добровільне зречення Петра.³

Петро через Голіцина відправив дружині лист з пропозицією спільного панування. Катерина, в свою чергу, проігнорувала.⁴ 29 червня Ізмайлов доставив Катерині послання, в якому Петро просив вибачення і відмовлявся від прав на престол. Також він погодився жити в Голштинії, але з умовою надання достатніх можливостей для безбідного життя в пансіоні. Катерина зажадала «написаного своїми руками посвідчення» про відмову від трону «добровільно і невимушено».⁵

У такому разі, Петро надав документ, в якому заявив: «Від уряду Російською державою на весь мій вік відрікаюся». Проте нова влада не залишила в спокох свого попередника, незабаром Петра взяли під варту.

¹ Анисимов Е. В. История России от Рюрика до Путина. Люди. События. Даты. Санкт-Петербург: Питер, 2009. URL: <https://cutt.ly/Rt7oozs> (дата обращения: 15.03.2020)

² Екатерина II. Записки (сборник). Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010. URL: <http://surl.li/qjlb> (дата обращения: 1.04.2021)

³ Рахматуллин М. А. Правление Екатерины II 1762-1796 гг. Москва: Наука и жизнь, 2003. URL: <http://ricolor.org/history/mn/ekv/4/> (дата обращения: 5.04.2020)

⁴ Бенуа А. Н. Выход императрицы Екатерины II. Москва: Гроссман и Кнебель, 1908-1913. URL: <https://cutt.ly/tf7S4vQ> (дата обращения: 17.04.2020)

⁵ Бестужева-Лада С. И. Екатерина Великая. Москва: Азбука-Аттикус, Колибри, 2015. URL: <http://surl.li/qjll> (дата обращения: 12.10.2020)

Потому — призначили йому цілодобовий караул. Головний караулу — Олексій Орлов. ¹Петра III умертвили при невідомих обставинах. Народу сказали, що причина смерті — гемороїдальні коліки, що трапилися «з волі божественного Провидіння». ²

Герцен вважає, що не було словесного наказу Катерини прибрати Петра. Всі дії відбувалися за типовим сценарієм Вільяма Шекспіра: достатньо незвичного погляду, легкого натяку, зрозумілого мовчання. Орлов зазначив в своїй записці до Катерини, що вбивство її чоловіка сталося мимохіть, ненавмисно. ³

Вбивць Імператриця Катерина II щедро винагородила матеріально та преміювала кріпацькими душами. В ситуації, що склалася, виходить, ніби Катерина взяла на себе гріх вбивства свого чоловіка. Можливо, саме з цієї причини вона не захотіла карати своїх ворогів. Навіть Єлизавету Воронцову поселила в будинок її батька, до того ж поріднилася з нею, похрестивши дитя Єлизавети. ⁴

Вбивці Петра III намагались максимально спотворити образ імператора, виставити його нікчемним правителем та безвідповідальною людиною. До того ж вбивство мало бути виправданим, а люди повинні були вірити в доцільність повалення Петра III з Російського трону. Катерина II не була кровним престолонаслідувачем, могла виступити лише в якості регента. Її право на

¹ Мьльников А. С. Петр III. Москва: Молодая гвардия, 2009. URL: <http://surl.li/qrxo> (дата обращения: 15.03.2021)

² Рахматуллин М. А. Правление Екатерины II 1762-1796 гг. Москва: Наука и жизнь, 2003. URL: <http://ricolor.org/history/mn/ekv/4/> (дата обращения: 5.04.2020)

³ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1960. Т. 9. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 14.03.2021)

⁴ Иванов О. А. Пётр III. Загадка смерти. Москва: Центрполиграф, 2018. URL: <https://cutt.ly/qt7dz9S> (дата обращения: 18.04.2020)

владу потрібно було доводити як з юридичної точки зору, так і з моральної, щоб заспокоїти народ.¹

В своїх мемуарах, які є пропагандистськими, вбивці повідомляють, що Петро III після смерті Єлизавети безпробудно пиячив півроку. Друзями по чарці були гольштейнці в Оранієнбаумі. Особистість Петра III в цих мемуарах абсолютно очорнилася, мовляв, замість правління державою Петро дорвався до російської горілки. Вказується, що в зовсім короткотривалі періоди тверезості Петро III не переставав зраджувати своїй державі. Зрозуміло, що це все нісенітниця, провокація та оббріхування. Проте мемуари вбивць Петра III можна розглядати як один із способів маніпуляції громадською думкою та в якості пропагандистської літератури.²

Кожна людина, яка допомогла в перевороті, чекала щедрої винагороди. Всі цінували свою участь високо і скося поглядали, чи не отримав хто нагороду більше. Пристрасті, які вирували, прикривалися показними захопленнями і радістю.³ Важким завданням для нової господині було розділити дари, щоб уникнути зіткнень людей і остаточно закріпити заступництво прихильників. Також треба було залишити людей, які були колись покірними минулій владі, бо вони заперечували попередній режим, прославляли нинішній та були прихильними до Катерини.⁴

Катерині треба було зробити так, щоб ніхто не згадував про минуле як про хороший час. Вона продемонструвала свою перевагу через відсутність опал. Треба було показати суспільству, що держава здобула спокій, позбулася

¹ Самаров Г. Петр III. На троне великого деда (сборник). Москва: АСТ, Астрель, 2003. URL: <http://surl.li/qrwx> (дата обращения: 11.03.2021)

² Шишов А. В. Екатерина Великая. Императрица, созданная только для России. Москва: Академический проект, 2018. URL: <http://surl.li/qojs> (дата обращения: 14.11.2020)

³ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 9. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

⁴ Эриксон К. Екатерина Великая. Смоленск: Русич, 1997. URL: <http://surl.li/qjll> (дата обращения: 21.01.2021)

розладів, отримала розумну владу.¹ Головним завданням стало — збереження миру, необхідного всьому російському народові, і відновлення слави Імперії, втраченої попереднім режимом. Можна сказати, що Катерина впоралася з поставленими цілями²

Таким чином, переворот Катерини II і її свити не був кровопролитним. Потрібно було лише два дні, щоб здійснити задумане — 28 і 29 червня 1762 року. Петро був деморалізований, його знищила його ж недбалість. Абсолютно немужній, безвідповідальний, безхарактерний, нерозумний — він погодився на добровільну відмову від трону. Мудра і продумана Катерина скинула його з престолу, як мале дитя. Потім — взяла в ув'язнення і на сьомий день все висвітлила так, нібито сталася природна смерть через хворобу. Звичайно, в ситуації, що склалася, в умовах палацового перевороту та захоплення влади — смерть Петра була найбільш правильним рішенням проблеми. Оскільки, любові в родині Катерини II і Петра III ніколи не було, вони з перших днів свого подружнього життя не розуміли один одного та в цілому були абсолютно різними людьми. Катерина ненавиділа свого чоловіка з кожним днем все більше і більше. Позбавлений здорового глузду Петро, на думку Катерини, не повинен бути на престолі. Петро відрізнявся балакучістю, нервозністю і легкодухістю, як повідомляється в «Записках» Катерини II та Катерини Дашкової. У Петра було відсутнє чоловіче начало. Катерина змогла зробити переворот, змусила чоловіка добровільно відмовитися від престолу, а потім — подбала про те, щоб Петро через тиждень був уже мертвий. Для російського народу була задовільною інформація про його хворобу. Громадяни щиро вітали нову господиню — воістину великодушну та незлопам'ятну. Катерина II стала Великою імператрицею всієї Російської держави. «Щастя не таке сліпе, як його

¹ Ключевский В. О. Курс русской истории. Москва: СПб, 1988. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 12.03.2021)

² Соловьёв С. М. История России с древнейших времен. Царствование императрицы Екатерины II Алексеевны. 1762 год. Москва: Голос. URL: <https://cutt.ly/nt7Fz5j> (дата обращения: 20.03.2020)

собі уявляють» — слова Катерини II з її мемурів. Петро III дещо втратив славу Російської держави в європейських колах, тому Катерині довелося отримати трон в не найкращі часи. Проте імператорство було її мрією, ціллю, головним сенсом. Катерина прагнула здобути владу все своє життя та напевне знала, що отримає її. Хитра та продумана — вона поступово йшла до своєї мети. Катерина з легкістю змогла зчинити переворот та скинути з трону свого чоловіка. Вона змусила його самостійно відмовитися від влади, отримала підтримку його оточення, всі присягнули їй на вірність. У такому разі, незаконним чином Катерина стала володаркою Російської держави з великою підтримкою народу.

2.2. УТРИМАННЯ ВЛАДИ ПІСЛЯ ПАЛАЦОВОГО ПЕРЕВОРОТУ 1762 РОКУ

Маніфест про сходження на трон оголосили 6 липня 1762 року. Маніфест підписала Катерина. Отож, урочисто коронували нову володарку 22 вересня в Москві.¹ «Божественною милістю, Ми, Катерина II, Імператриця і Самодержиця Всеросійська, і інша, і інша, і інша... Всім нашим підданам, Духовним, Військовим і Громадянським через себе оголошую...» — з Обставинного Найвищого Маніфесту Катерини II 6 липня 1762 року про сходження на Російський престол.²

Маніфест повідомив російський народ про нову силу, яка прийшла до влади. До 6 липня 1762 року основою наслідування влади в Росії було всевладдя правителя. Але тепер проголошувались нові засади царювання, а попередні — засуджувалися як зло, яке лише шкодило розвитку Російської держави.³

Катерина II, коли сходила на трон, дала обіцянку вводити закони, які регулюватимуть всі сфери життя, та ввести конкретні межі діяльності державних органів. Катерина II дала зрозуміти, що вона зацікавлена виключно в законному правлінні.⁴

Виникає питання: чому саме Катерина II зажадала чітких рамок, регульованих законом. Все це пояснюється її характером, вихованням та психологією особистості. Ерудованість Катерини II дозволяла їй дивитися на

¹ Рахматулин М. А. Правление Екатерины II 1762-1796 гг. Москва: Наука и жизнь, 2003. URL: <http://icolor.org/history/mn/ekv/4/> (дата обращения: 5.04.2020)

² Обстоятельный Высочайший Манифест о возшествии на Всероссийский Престоль Императрицы Екатерины II (1762 г., Июля 6). URL: <http://surl.li/qreg> (дата обращения: 18.03.2021)

³ Ключевский В. О. О русской истории. Москва: Наука, 1993. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 10.09.2020)

⁴ Ключевский В. О. Исторические портреты. Императрица Екатерина II (1729-1796). Москва: Эксмо, 2008. URL: <https://cutt.ly/Lt7kJRe> (дата обращения: 10.12.2019)

правління по-новому, рухати прогрес, розвивати новаторські способи ведення державних справ.¹

Катерина II повідомила в своєму Маніфесті російському народові про скорботу за «Великою, Світлою та Люб'язною Єлизаветою». Вказала, що піддані Єлизавети вельми засмучені втратою своєї Матері. Катерина вказала на той факт, що вірність росіян Петру III була зумовлена щирою повагою до Єлизавети. В Маніфесті фігурували слова, що весь російський народ переконався у легкодухості неспроможного правити Великою Російською державою імператора Петра III.²

Росіяни не вважали переворот 28-29 червня 1762 року за насильницьке захоплення влади. Катерина все виконала дуже грамотно. Петро III сам зрікся влади, до того ж за офіційною версією помер через хворобу. Народ розумів, що Катерина II наразі виступає регентом. Імператриця продовжувала знаходити правильний підхід до простого люду, підбирати потрібні слова. Коли Катерина, заступала на престол Російської держави, то положенням Маніфесту повідомила всім громадянам Росії і всій Європі, що її правління буде тривати виключно до повноліття сина.³

Катерина захопила владу і різними шляхами намагалася утвердитися на престолі. Вона слідувала конкретному плану, яким ні з ким не ділилася. Заколотників Імператриця винагороджувала з великою щедрістю, але, керуючись логічним мисленням та розумом, віддалила їх від трону. Дворянство Катерина використовувала в своїх цілях, щоб заручитися його підтримкою.⁴

¹ Лимонов Ю. А. Россия в западноевропейских сочинениях XVIII века. Ленинград: Ленинград, 1989. URL: <http://surl.li/qogb> (дата обращения: 27.09.2020)

² Обстоятельный Высочайший Манифест о возшествии на Всероссийский Престоль Императрицы Екатерины II (1762 г., Июля 6). URL: <http://surl.li/qreg> (дата обращения: 18.03.2021)

³ Тургенев А. М. Записки. Санкт-Петербург: Русская старина, 1885. URL: https://dom-knig.com/read_364021-6 (дата обращения: 25.03.2020)

⁴ Анисимов Е. В. Императорская Россия. Санкт-Петербург: Питер, 2016. URL: <https://bitly.su/sK3M> (дата обращения: 9.10.2019)

В такій ситуації, продовжував діяти «Маніфест про вольності дворянства» від 1 березня 1762 року, підписаний Петром III. Документ свідчив, що дворянство звільнялося від обов'язкової служби: як громадянської, так і військової.¹ Тобто Маніфест Петра III як законодавчий акт Російської держави офіційно дозволив дворянству остаточно утвердитися як вільний стан. Так в Росії завершився етап його формування, зумовлений довготривалою боротьбою дворян за свої права.²

Тепер дворяни змогли вільно перетинати кордон, служити государям європейських держав, більше того, те звання, яке дворянин отримав у Європі, могло зберегтися в Росії при поверненні. Проте російська влада за потреби могла у будь-який момент призвати дворянина назад на Батьківщину. Якщо дворянин не виконував цей наказ, у такому разі Російською державою проводився секвестр маєтків.³

Умовою Маніфесту про вольності дворянству було і те, що імператор міг призначати дворян у відставці до земських справ. До служби в Сенаті відправлялись кожного року 30 чоловік з числа дворян. В той же час до служби при Канторі Сенату щороку відправлялося 20 чоловік з числа дворян. Обов'язковим положенням Маніфесту було отримання освіти дворянами. Можна було отримати домашню освіту через вчителів, можна було навчатися в російських закладах освіти, а також дозволялося отримувати освіту в іноземних закладах.⁴

Велика кількість дворян, які йшли у відставку, мали тенденцію змінювати своє місце проживання, перебиралися вони саме до сіл. Таким способом почала виникати в Російській державі садибна культура. Наслідком Маніфесту про

¹ Маніфест о вольности дворянства 1762. URL: <http://surl.li/qrhb> (дата обращения: 18.03.2021)

² Анисимов Е. В. История России от Рюрика до Путина. Люди. События. Даты. Санкт-Петербург: Питер, 2009. URL: <https://cutt.ly/Rt7oozs> (дата обращения: 15.03.2020)

³ Маніфест о вольности дворянства 1762. URL: <http://surl.li/qrhb> (дата обращения: 18.03.2021)

⁴ Маніфест о вольности дворянства 1762. URL: <http://surl.li/qrhb> (дата обращения: 18.03.2021)

вольності дворянства стало те, що виникла своєрідна, специфічна на той час категорія поміщика.¹

Свободи дворянству, у такому разі, оголошувалися вічним і непорушним правом. Дворяни за таку ласку зобов'язувалися відзначатися великим службовим завзяттям. Надалі недотримання такої умови обіцяло заборону на явку до двору і загальне презирство.²

Катерина II намагалася правити розумно та справедливо. Ставши імператрицею, вона продовжувала звертатися до всіх ласкаво, доброзичливо, тому суспільство не було схвильоване. Великий розум зробив її справжньою пані, володаркою земель руських.³ Тургенєв в своїх записках описує Катерину: мудра, завжди милостива і справедлива Повелителька півночі. Слава її була настільки блискучою, що Європа заздрила могутній Російській державі. Сприятливе, великодушне, обдумане царювання привчило суспільство бути впевненими в подальшому ході життя. Всі були спокійні, тому що знали напевно, що Катерина не допустить помилку, вона завжди діє рішуче і безстрашно. Тургенєв згадує свою дивну молодість, коли за тисячу карбованців асигнаціями можна було рясно і щасливо жити.⁴

Мадаріага стверджує, що Катерина змогла залишити глибокий відбиток в історії своєї держави, торкнулася до літератури, мистецтва, суспільної свідомості. Ще до революції за кордоном публікували мемуари, історичні довідки, монографії, книги про цю епоху.⁵ Моряков пише, що Катерина в жодному разі не дивилася на людей, як на своїх рабів, а сприймала їх виключно

¹ Манифест о вольности дворянства 1762. URL: <http://surl.li/qrhb> (дата обращения: 18.03.2021)

² Мадаріага И. Россия в эпоху Екатерины Великой. Москва: Новое литературное обозрение, 2002. С. 51-52.

³ Анисимов Е. В. История России от Рюрика до Путина. Люди. События. Даты. Санкт-Петербург: Питер, 2009. URL: <https://cutt.ly/Rt7oozs> (дата обращения: 15.03.2020)

⁴ Тургенев А. М. Записки. Санкт-Петербург: Русская старина, 1885. URL: https://dom-knig.com/read_364021-6 (дата обращения: 25.03.2020)

⁵ Мадаріага И. Россия в эпоху Екатерины Великой. Москва: Новое литературное обозрение, 2002. С. 45-52.

як законослухняних громадян. Імператриця Катерина II будувала та підтримувала відносини з суспільством на взаємній довірі.¹

Ліберальні ідеї — ось так звана основа її політики. Катерина насправді прониклася ідеями лібералізму, але в жодному разі не збиралася лібералізувати Росію. Маніпулятивна гра слів — ось справжня основа ведення державних справ новою правителькою. Поблажливість, терпимість — вона йшла назустріч суспільству. Дуже віталася законослухняність в Російській державі за часів Катерини. Ліберальні прагнення імператриці мали позитивний відгук в суспільстві.²

Катерина II ще з часів російської принцеси мала велику популярність серед народу завдяки своїй ерудиції, таланту справляти враження та вмінню знаходити спільну мову. Гвардійці, до прикладу, з самого початку жадали, щоб Катерина опинилася на російському троні. В свою чергу, сановники пліткували про те, щоб місце імператора Петра III зайняла Катерина як матір їх спільного малолітнього сина.³

Ще по приїзду в Росію Катерина завела прихильників, які з самого початку бачили її в ролі російської імператриці. В число прибічників Катерини входили: Станіслав Август Понятовський — польський дипломат, Степан Федорович Апраксін — фельдмаршал, Олексій Петрович Бестужев-Рюмін — канцлер.⁴

Катерина несправедливо і погано відзивалася про попередників, навіть про ту саму Єлизавету. Правління Єлизавети мало популярність серед росіян та викликало прихильність. Катерина намагалася виставляти всі недоліки

¹ Рамбо А. История древней и новой России. Москва: Директ-медиа, 2000. URL: <http://surl.li/qoms> (дата обращения: 29.06.2020)

² Моряков В. И. Екатерина II — просветитель или консерватор? Москва: Вестник Московского университета, 2010. С. 9-26.

³ Моряков В. И. Екатерина II — просветитель или консерватор? Москва: Вестник Московского университета, 2010. 124 с.

⁴ Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 12. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

попередніх періодів та водночас приховувала переваги елизаветської епохи. «В своєму оці колоди не видно, а в чужому — видно і сучок». Катерина відзначалась особливим самолюбством. Мовляв, при Єлизаветі державні справи були в жахливому становищі, недостойні люди, які мали довіру правительниці, робили все, що хотіли.¹

Ключевський визначив події 1762 року як гвардійський переворот. Платонов описує події державного перевороту. Саме поняття палацовий переворот увів Соловйов, який також розглядає події 1762 в ключі захоплення влади.²

Таким чином, суспільство розуміло, що саме прихід до влади Катерини II докорінно змінив Росію. Катерина зуміла переконати суспільство в тому, що ніхто Петра не вбивав. Люди їй вірили, вона вміла доречно поводитися з кожним. Можна сказати, що Катерина II у свій час — ліберальна правителька, яка відрізнялася справедливістю, мудрістю. Продумана, поблажлива, розсудлива і терпляча — вона знайшла підтримку російського народу. Палацовий переворот 1762 року став переломним моментом в житті Катерини. Продумавши все до дрібниць, вона перехитрила свого «недалекого» чоловіка, зробивши так, що всі присягнули їй на вірність. Володіючи мистецтвом пропаганди, вона переманила всіх на свій бік, включаючи прихильників свого чоловіка. Потім — мудра Катерина знайшла спосіб розумного правління, змогла утримати трон, здобути прихильність та любов свого народу. Ставши самодержицею всієї Російської держави, вона створила Імперію, де візуально основою слугували закон і порядок. Дар переконання Катерини допоміг їй вселити в голови людей інформацію, що все робиться правильно і на благо народу, що імператриця піклується про процвітання держави, повернення

¹ Соловьёв С. М. История России с древнейших времен. Царствование императрицы Екатерины II Алексеевны. 1762 год. Москва: Голос. URL: <https://cutt.ly/nt7Fz5j> (дата обращения: 20.12.2020)

² Эпоха дворцовых переворотов 1725–1762 гг. в досоветской историографии. URL: <https://cutt.ly/gt7A3UN> (дата обращения: 20.04.2020)

колишньої слави, відновлення економіки, ведення грамотної політики. Катерина II вивела свою державу до міжнародного визнання. Росія стала могутнішою, повернула свою популярність. Катерина в історії іменована Великою, завдяки її мудрому та далекоглядному веденню політичних справ. Домашня освіта дала їй більше, ніж дав би будь-який університет, адже Катерина змалечку щоденно розвивалася. Незважаючи на своє походження, Катерина II насправді любила Росію. Так, російський трон був її метою, вона могла його отримати та не піклуватися про добробут росіян. Проте Катерина щиро хотіла запровадити найкращі ідеї європейського Просвітлення. Їй важко дістався трон, вона пройшла важкий шлях до здійснення мрії, але ніколи не вагалася, що стане володаркою Російської держави. Палацовий переворот 1762 року, який Катерина детально спланувала, обдумала та виважено здійснила, став переломним моментом в історії Росії. Політика Катерини II, яка базувалася на реформах та пропаганді, змінила росіян та в подальшому стала прикладом для наслідування. Наступники, звичною справою, користувалися здобутками своєї попередниці — Катерини II, посилялися на її реформаторство. 1762 рік став періодом модифікацій. Змінилась не тільки держава, але й самі громадяни. Вони вірили в обіцяну лібералізацію, свободу та гуманність. Самосвідомість кожного громадянина стала основою катеринської епохи. Лібералізація, в сучасному сенсі слова, не проводилася, але маніпулятивно вселялися її засади в голови людей. Катерина змогла довести своїм громадянам, що її політична та економічна діяльність — найбільш доцільна, точна та правильна. Росіяни вірили в коректність проведених методів, адже імператриця не давала причин засумніватися у собі та методах свого правління. Катерина II, будучи іноземкою, щиро любила Росію. На Російському троні, який ще в дитячі роки був її мрією, вона піклувалася про добробут російських громадян. Політика, яку вона вела, була направлена на повну модернізацію Росії. Катерина II намагалася європеїзувати державу найкращими на той час ідеями Просвітлення. Шлях Катерини II до отримання влади був важким і тернистим, проте вона мужньо

впоралась, адже вона мала сильний характер та була надзвичайно обізнаною у своїй нелегкій справі. Німка за походженням змогла здобути схильність та любов росіян.

2.3. ПРОПАГАНДА В ПРАВЛІННІ. КАТЕРИНА ІІ ЯК ПИСЬМЕННИЦЯ

Катерина ІІ була зобов'язана показати, що Російська держава наразі позбавлена від будь-яких заворушень. Нарешті в Росії запанував спокій. Людям впроваджували в голови, що нова правителька повернула минулу славу державі, яку втратили попередні управлінці.¹

Катериною активно засуджувалось царювання, яке було до неї. Вона виставила свого колишнього чоловіка — Петра ІІІ — нікчемним правителем, звинуватила його у всіх державних проблемах. Єлизавету також згадувала не в найкращому світлі, зробивши наголос лише на недоліках, а заслуги вирішила не брати до уваги. В свою чергу, суспільство довіряло імператриці та наслідувало її слова.²

Виняткову роль, мало не найбільшу, в політиці Катерини ІІ відіграла пропаганда. Катерина — справжній маніпулятор, і це грало їй на руку. Вона майстерно доносила російським громадянам свою точку зору. Катерина вміла користуватися усіма можливими в її епоху засобами маніпуляції. Хитра, дуже розумна та далекоглядна — вона вміла керувати чужою свідомістю. Все ж, незважаючи на маніпулятивні методи, Катерина продовжували зберігати хорошу репутацію серед оточуючих людей. Отож, виходить, що її народ їй вірив.³

Катерина ІІ все своє життя присвятила літературі, в тому числі активно цікавилася сучасними на той час іноземними письменниками. Відомим фактом

¹ Елисеєва О. І. Тайна смерти Петра ІІІ. Москва: Вече, 2013. URL: <http://surl.li/qryg> (дата обращения: 21.01.2021)

² Соловьёв С. М. История России с древнейших времён Москва: Голос, 1961. Т. 11. URL: <http://surl.li/qjqk> (дата обращения: 20.12.2020)

³ Курс лекций по истории России. Часть I. IX-XIX века. Москва: СПб, 2002. URL: <http://surl.li/qojq> (дата обращения: 15.11.2020)

є те, що Катерина вела з європейськими авторами листування. До прикладу, такими письменниками були Вольтер та Гримм.¹ Валішевський провів власне «розслідування» з приводу листів Катерини II європейським авторам Вольтеру та Гримму та прийшов до висновку, що і в цьому випадку пропаганда відіграла далеко не останню, та й взагалі чи не основну роль.²

Сучасні засоби масової інформації, а саме новинні агенства працюють подібним чином, як і Катерина в свій час популяризувала свої статті, які за сучасною термінологією можна віднести до суто публіцистичних. Всі ерудовані та освічені люди слідкували за публіцистикою Катерини II. Можна сказати, що її авторські роботи були надбанням письменного, грамотного, культурного кола суспільства.³

Відомо, що Гримм встиг побувати у всіх домах Парижу. А там письменник не уникав можливості похвалитися листами від Катерини II, активно розказував зміст написаного нею. Звичайно, в жодному разі листування не афішувалося, лише переказувалося.⁴ Катерина II йшла до своєї цілі крок за кроком. Її ерудованість допомогла їй отримати зв'язки з найкращими та найвідомішими письменниками Європи. Крім Вольтера та Гримма, був ряд інших авторів. Це і Бельке, і Циммерман.⁵

Всі листування Катерини II можна назвати газетою, до якої входили окремі статті. Вона активно описувала життя та побут росіян. До прикладу,

¹ Шишов А. В. Екатерина Великая. Императрица, созданная только для России. Москва: Академический проект, 2018. URL: <http://surl.li/qojs> (дата обращения: 14.11.2020)

² Валишевский К. Ф. Екатерина Великая. Роман императрицы. Москва: Мир книги, 2014. URL: <https://history.wikireading.ru/111812> (дата обращения: 17.10.2019).

³ Заичкин И. А., Почкаев И. Н. Русская история: От Екатерины Великой до Александра II. Москва: Мысль, 1994. URL: <http://surl.li/qonn> (дата обращения: 15.11.2020)

⁴ Валишевский К. Ф. Екатерина Великая. Роман императрицы. Москва: Мир книги, 2014. URL: <https://history.wikireading.ru/111812> (дата обращения: 17.10.2019).

⁵ Орлов А. С., Георгиев В. А., Георгиева Н. Г., Сивохина Т. А. История России с древнейших времен до наших дней: учебное пособие. Москва: ПБОЮЛ Л.В. Рожников, 2001. URL: <http://surl.li/qoki> (дата обращения: 12.09.2020)

Гримм володів інформацією про те, як одягалися російські громадяни, в подробицях знав, в чому бігали дітлахи, а в чому ходили дорослі люди.¹ Знав він і те, як були облаштовані російські будівлі. Варто зазначити, що Катерина II проводила чітке порівняння «до» і «після», описувала, яким побут був раніше, а яким він є наразі.²

В часи свого правління імператриці дуже важливо було утримати владу, не втратити довіру російського народу та європейської арени. Катерині II потрібно було знайти спосіб уникнути будь-якого обурення, довести, що вона найкраща правителька всіх часів. Великим її плюсом була її хитрість, вона діяла обдуманно та зважено.³

Катерина II вміла маніпулювати інформацією, вдало прикривати недоліки свого правління. Листування з європейськими просвітителями відіграло дуже велику роль на той час. Саме в листуваннях вона могла спростувати будь-яку інформацію.⁴ Не було підстав їй не вірити. Коли в Москві в 1771 році був введений повномасштабний карантин через важку епідемію, Катерина написала для Бельке, що масштаби хвороби не такі великі, а ті, хто розповсюджує інформацію — брешуть.⁵

Катерина II намагалася діяти протилежно політиці Петра III. До прикладу, Петро в свій час не дозволив Мініху очолити дирекцію над Волховськими порогами та Ладозькими каналами і не призначив його губернатором в Сибірі, не зважаючи на те, що Мініх прекрасно знався в тому

¹ Буганов В. И. История России. Конец XVII-XIX век. Москва: Просвещение, 1995. URL: <http://surl.li/qojx> (дата обращения: 12.11.2020)

² Калашникова Т. И., Ромашенко Е. В. Справочник по истории Отечества. Москва: Просвещение, 2003. URL: <http://surl.li/qolr> (дата обращения: 10.03.2020)

³ Борзаковский П. К. Императрица Екатерина Вторая Великая. Москва: Панорама, 1991. URL: <http://surl.li/qonm> (дата обращения: 1.11.2020)

⁴ Валишевский К. Ф. Екатерина Великая. Роман императрицы. Москва: Мир книги, 2014. URL: <https://history.wikireading.ru/111812> (дата обращения: 17.10.2019).

⁵ Павленко Н. И. Екатерина Великая. Москва: Молодая гвардия, 1999. URL: <http://surl.li/qoml> (дата обращения: 29.04.2020)

побути та обставинах.¹ Мініх сам випрошував у Петра одну із посад, проте нічого не отримав.² Катерина, в свою чергу, прекрасно розуміла, що старий самотній іноземець не може нашкодити, тому з повагою до його походження дала посаду генерал-губернатора.³

В такому разі Мініх, завдяки Катерині, отримав владу над Балтійським портом, Нарвським портом, Ладозьким та Кронштадським каналами, в тому числі в сферу його впливу ввійшли Волховські пороги.⁴ Катерина великодушно дала шанс людині, яка мала популярність в Європі. Незважаючи на свій титул, вона з повагою ставилася до людей, що є характерною рисою її правління на російському троні.⁵

Катерина своїми зусиллями сформувала нову громадську психологію. Звички, характер, манера поведінки росіян стали другорядними, коли на перший план стала їх самосвідомість. Росіяни усвідомлювали, що вони за своїм розвитком знаходяться вище. Це вже не росіяни петровського часу, вони генерувалися, вирости.⁶

Катерина II започаткувала тенденцію на героїзм. Нове покоління росіян, яке виникло в її епоху, жадало лицарських вчинків, сподівалося проявити себе героями. Відтепер кожний самосвідомий громадянин хотів таким способом

¹Томсинов В. А. Законодательство императора Петра III. 1761-1762 годы. Законодательство императрицы Екатерины II. 1762-1782 Москва: Зерцало, 2011. URL: <http://surl.li/qryl> (дата обращения: 18.03.2021)

²Самаров Г. Петр III. На троне великого деда (сборник). Москва: АСТ, Астрель, 2003. URL: <http://surl.li/qrxw> (дата обращения: 11.03.2021)

³Шишов А. В. Век Екатерины. Москва: Рипол Классик, 1998. URL: <http://surl.li/qojs> (дата обращения: 14.11.2020)

⁴Мыльников А. С. Петр III. Москва: Молодая гвардия, 2009. URL: <http://surl.li/qrxo> (дата обращения: 15.03.2021)

⁵Соловьёв С. М. История России с древнейших времён Москва: Голос, 1961. Т. 11. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)

⁶Манько А. В. Выдающиеся деятели России XVIII столетия. История России в лицах. Москва: Школьная Пресса, 2003. URL: <http://surl.li/qsak> (дата обращения: 3.04.2021)

отримати місце біля імператорського трону. На той час це було престижно та популярно.¹

Утримувати владу жінці було важче, ніж чоловіку, що не є секретом. Катерина повинна була постійно самостверджуватися, показувати і доводити власний статус. Звичайно, її правління було під ретельним наглядом публіки та активно обговорювалося.² До прикладу, князь Щербатов не вважав, що Катерині, незважаючи на її мудрість та розсудливість, є місце на російському троні. Він писав, що вона не має крові російських господарів та зброею скинула законного володаря. До того ж Щербатов робить наголос на хтивості, самозакоханості, жаданні розкоші, надмірному захопленні «новими філософами». Катерина, в свою чергу, уважно слідкувала за тим, як до неї ставиться навколишнє середовище.³

Постать правителя за часів Катерини стала сприйматися по-іншому. Тепер влада зобов'язувалася підтверджувати свою значимість, а народ давав свої оцінки. Тому в такій ситуації правильним рішенням зі сторони влади було створити суспільну думку, яка вигідна. Рішенням ситуації стала література. Література відображала основні аспекти політичного життя, та висвітлювала питання та відповіді, які найбільше хвилювали російських громадян.⁴

Ведення політики Катериною II завжди мало під собою за мету зберегти та утримати самодержавство за будь-яку ціну. Імператриця розуміла, що російський трон дістався їй незаконно, тому жага до самоствердження була надто сильною. Катерина II намагалася створити ідеального правителя в своєму обличчі. Вона модернізувала способи правління державою, намагалася

¹ Черкасов П. П. История императорской России: От Петра Великого до Николая II. 1994 г. Москва: Международные отношения, 1994. URL: <http://surl.li/qsag> (дата обращения: 5.04.2021)

² Кацва Л. А. История отечества. Москва: АСТ-Пресс, 2012. URL: <http://surl.li/qrzz> (дата обращения: 27.02.2021)

³ Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII веке. Москва: Наука, 1974. URL: <http://surl.li/qjkr> (дата обращения: 14.03.2021)

⁴ Елисеева О. И. Екатерина Великая. Тайная жизнь императрицы. Москва: Вече, 2013. URL: <http://surl.li/qjlr> (дата обращения: 5.03.2021)

знайти методи репрезентації еліти. Катерина II слідувала сучасним на той час тенденціям. Зрозуміло, жінка вона ерудована та далекоглядна, тому в сучасності розумілася як ніхто інший. Катерила вводила ідеї, які були популярними та поширеними в європейських колах, запроваджувала власні технології володарювання.¹

Гуманність, рівність, свобода — головні ідейні напрями європейських просвітителів епохи Катерини II. Звичайно, мова не йшла про свободу в сучасному розумінні. Катерина вправно гралася з цим словом. Лібералізація Росії ніколи не була її істиною метою. Катерина розуміла, що хочуть чути люди, та маніпулювала їх свідомістю. Люди вірили у так звану свободу. Катерина в очах російського народу була великодушною правителькою, яка піклується про їх благо.²

Таким чином, Катерина II — напрочуд майстерна маніпуляторка. Вона користувалася своїм талантом, контролюючи громадські настрої. Катерина змогла вселити довіру своїм громадянам. Народ вірив, що попередня влада мало не знищила Росію, а вона — виправить ситуацію та поверне славу Російській державі. Розуміється, що у період її правління абсолютно змінилася свідомість громадян, вони вийшли на вищий рівень свого розвитку, змогли самоідентифікуватися. Росіяни стали активно спостерігати за політикою нової володарки. В той час Катерина маніпулювала їх свідомістю, майстерно приховуючи всі недоліки свого володарювання та висуваючи на перший план недоліки попередників. Література, яка була на той час дуже популярною, відповідала на всі питання громадян, які могли б їх тривожити. Населення було спокійним, адже якщо є відповіді — це означає, що імператриця піклується про благо свого народу. Катерина змогла знайти підхід до росіян, розсудливо та

¹ Елисеева О. И. Екатерина Великая. Тайная жизнь императрицы. Москва: Вече, 2013. URL: <http://surl.li/qjlr> (дата обращения: 5.03.2021)

² Зимин И. В. Цари как люди. Екатерина II и Пётр III. Аудиокнига. URL: <http://surl.li/qlwl> (дата обращения: 19.02.2021)

великодушно поводитися з кожним. Варто зазначити, що жінці важче утриматися на троні, ніж чоловікові, до того ж Катерина була чужинкою. Їй доводилося постійно підтверджувати свої здібності вправно володіти такою великою державою, і Катерина легко з цим справлялася. Безумовно, вона створила облік мудрої та могутньої правительки. Катерина майстерно вмiла справляти враження на людей, здобувати любов та підтримку народу. Вона з легкістю впливала на своїх громадян. Її талант не можна заперечити чи спростувати. Вона, будучи жінкою, не відзначалася особливою емоційністю, була виваженою, всі свої дії добре обдумувала, керувалася виключно розумом. Тексти Катерини описували побут та життя росіян, політичні та економічні аспекти влади в Росії. Однозначно чітко видно, що Катерина вела листування для своїх конкретних цілей, адже отримала велику вигоду. Популярність Катерини серед освіченого населення зростала все більше і більше. Вона ж, варто сказати, написанням статей займалася щиро та віддано, маючи до того талант. Тому не можна стверджувати, що в листуваннях з письменниками простежується лише власний інтерес Катерини та вигода. Умови вимушували зробити пропаганду сенсом царювання. Росія вже була іншою, новою. Змінилися люди, вони прогресували, самоідентифікувались. Їх цікавило пом'якшення тиску з боку держави. Катерина не йшла відверто проти своїх громадян. В той час вона і не піддавалася народові. Катерина вчинила розумніше: дала людям почути те, що вони хотіли, зробила вигляд полегшення контролю. Варто зазначити, що в часи правління Петра III посада монарха втратила свою престижність, опозиція дворян ставала все могутнішою. Катерині доводилося з цим боротися. Найкращим способом стала пропаганда. Катерина майстерно маніпулювала інформацією, пропагувала свою політику, вправно доводила громадянам доцільність своїх дії. Ще з часів правління Єлизавети Катерина уже займалася написанням публіцистики, яка поширювалася Європою. Вона листувалася з найкращими письменниками свого часу, підтримувала з ними міцні зв'язки. В такий спосіб Катерина

отримала прихильність ерудованих кіл європейців. Можна провести чітку аналогію з сучасністю, коли політикам більш важливо вселити в голови людей, що все йде по плану, ніж насправді діяти на благо народу. Довіра людей виникає на фоні слухного пропагування. До історичного портрету Катерини II на сьогодні звертатися дуже актуально. Важливо вникнути в психологію та особливості її особистості, а для цього обов'язково потрібно ознайомитися зі становленням характеру, дитинством, вихованням.

ВИСНОВОК

Катерина II — одна з найпопулярніших російських жінок в контексті історії. Легендарність її особистості зумовлюється низкою факторів. Вона прийшла до влади нестандартним способом, незаконно, зчинивши переворот, та змогла докорінно реформувати, апгрейдити, модернізувати Російську державу. Катерина внесла новаторські ідеї та змінила типовий для часів Петра III перебіг державних справ.

Вивчення ведення політики Катериною II має велику актуальність в сучасних політичних реаліях країн СНД. Цьому сприяє нестійкість і хиткість державних процесів: як політичних, так і економічних. Країни СНД досі вивчають та відстежують доцільні маршрути розвитку політики і економіки. Пропаганда — найпопулярніший спосіб розповсюдження будь-якої політичної інформації на сьогодні. Пропаганда повністю формує суспільну думку. Політики отримують прихильність великого людського кола завдяки правильній популяризації своїх ідей. Тому наразі актуально звертатися до історичного прикладу Катерини II, яка змогла отримати та утримати владу, граючись з громадською свідомістю.

Важливо простежити життя, діяльність, самодержавну владу Катерини II, ознайомитися з основними аспектами та фактами. Варто зробити акцент на дитинстві та юності, адже саме тоді формувався характер, звички, навички; детально ознайомитися з подіями 1762 року — як переломної віхи в історії Росії. Потрібно зрозуміти, що є пропаганда для отримання та утримання влади; що є маніпуляція для керування громадською свідомістю. Та, в цілому, як чужинка, яка не мала кровного зв'язку з володарями, успішно провела політику модернізації. Вивчаючи історичний портрет Катерини II, зрозуміло, що на прихід до влади вплинула низка факторів: становлення характеру, виховання,

звички, мрії, бажання, погляди, психологічний стан, аспекти сімейного життя з Петром III та, власне, бажання отримати владу.

Записки Катерини II, мемуари, твори та публіцистичні статті показують ріст, прогрес, апгрейд особистості; розкривають внутрішній стан, психологію, життєві погляди, принципи, посягання на трон, основи діяльності.

Період правління Катерини II має чіткий відгук в реальності, адже сучасність побудована на маніпулятивних способах розповсюдження текстів. Як в свій час Катерина листувалася з європейськими письменниками, ніби завдяки власному таланту, ніби щоб отримати досвід та підтримувати зв'язок з найпопулярнішими ерудованими колами європейського суспільства, але і з власною користю та інтересом.

Сучасну політику не можна уявити без пропаганди. Якщо в часи Катерини це було майже новаторством, яке чудово прижилося, то в наш час пропаганда — звичний спосіб розповсюдження політичних та економічних новин. Так само, наразі є популярним спосіб отримання влади шляхом державного перевороту, поваленням попереднього режиму, очорненням його репутації. Реалії катеринської епохи перегукуються з сучасністю, її політична діяльність може бути прикладом для наслідування.

Період Катерини II, безперечно, залишив великий відбиток в історичній пам'яті Російської держави. Історія завжди повторюється — і це факт. Способи отримання влади на сьогоднішній день — аж ніяк не нові, всі методи повалення, отримання, збереження влади мають відголосок в діях Катерини II. Дослідження самодержавства Катерини II дає базу матеріалів, котрі дають підказки вирішення політичних та економічних проблем країн СНД; корисним є матеріал і для патріотичного виховання учнів шкіл, студентів вищих навчальних закладів.

Талант переконання Катерини II, який був детально розглянутий в роботі, свідчить про її високі інтелектуальні здібності, хитрість, здатність виходити з будь-яких ситуацій. Сукупність організацій тисняви на свідомість громадян

допомогла їй вправно керувати такою великою державою. Заходи, проведені Катериною II, виявилися ефективними та можуть слугувати прикладом для сучасності. Тема не втрачатиме свою актуальність надалі у зв'язку з тим, що країни СНД продовжують пошук правильного напрямку вирішення своїх економічних та політичних труднощів. Популярність зумовлена також активним поширенням пропаганди. Катерина II намагалася вселити громадянам точку зору, що методи, які застосовуються нею — єдино правильні, точно так само і сучасні політики максимально вселяють в голови людей думку, що все, що не робиться — все на благо суспільства.

Вивчення особистості Катерини II є актуальним в сучасних реаліях та буде популярним ще довго. Катеринська епоха має велике значення для сучасних російських політичних умов та загалом для країн СНД. Катерина заклала політичні та економічні основи, які мають безпосереднє відношення до реальності. Її методи ведення політичної пропаганди мають відгук в сучасних способах донесення інформації. Катерина активно популяризувала спочатку власну публіцистичну творчість в європейських колах, а згодом — офіційну державну літературу для своїх громадян як спосіб маніпуляції людською свідомістю. Аналогічно в наших реаліях активно працюють засоби масової інформації.

Наступники посилалися на реформаторську діяльність Катерини II, підтримували і продовжували її нововведення. Модернізація та європеїзація Російської імперії стала дуже актуальним ходом і для подальшого володарювання. Все це має великий відгук в сучасних методах правління, а саме прикладом слугує те, як злободенні політики використовують силу навіювання для отримання влади, пропагандистськими способами поширюють інформацію та здобувають популярність.

У такому разі, період приходу до влади, епоха реформ та модернізація країни часів Катерини II — все це стало наріжним каменем для подальшого існування Російської держави та збереження її могутності. Країни СНД на

сьогоднішній день мають численну кількість політичних та економічних проблем, пошук вирішення яких триває досі. Не зрозуміло поки, коли буде обраний правильний курс на економічне зростання та політичну велич, тому питання реформ XVIII століття, безперечно, не втрачає актуальності, ба більше, набуває її все з більшою швидкістю.

Минуле дає підказки для майбутнього. Варто намагатися шукати відповіді на запитання у гідних попередників. Методи, якими користувалася Катерина II, слугують прикладом для наслідування, допомагають віднайти правильний шлях ведення державних справ. Те, як Катерина, будучи жінкою, захопила трон, як вона утримала владу, звернула громадян на свій бік, отримала підтримку широких мас російського населення — все це слугує моделлю володарювання для сучасників, які йдуть до влади чи вже її отримали. Громадська думка наразі залежить від правильного способу донесення новин через засоби масової інформації, саме тому важливо чітко усвідомлювати важелі тисняви на суспільство.

Таким чином, дипломна робота з дослідження державного та суспільно-політичного життя XVIII століття, самодержавної влади, життя та діяльності Катерини II, вивчення її психології, способів пропаганди та маніпуляції — дає велику базу знань для ведення державних, політичних, економічних справ в Російській Федерації та країнах СНД в XXI столітті. Особистість Катерини II є неоднозначною, проте жінка, яка захопила трон шляхом палацового перевороту та змогла повернути могутність та славу своєї держави, ніколи не зникне зі сторінок історичних посібників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Дашкова Е. Р. Записки. Москва: Московский университет, 1987. 523 с.
2. Екатерина II. Записки. Москва: Наука, 1990. 288 с.
3. Екатерина II. Записки. Екатерина II. Москва: Захаров, 2010. URL: <http://surl.li/qlvg> (дата обращения: 27.02.2021)
4. Екатерина Великая. Жизнь, рассказанная ею самой. Москва: Эксмо, 2020. URL: <http://surl.li/qluv> (дата обращения: 17.01.2021)
5. Екатерина II. Записки. Санкт-Петербург: издание А. С. Суворина, 1907. URL: <https://bitly.su/Fb3n> (дата обращения: 17.10.2019).
6. Екатерина II. Записки (собрание). Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2010. URL: <http://surl.li/qjlb> (дата обращения: 1.04.2021)
7. Екатерина II. Сочинения. Москва: Современник, 1990. URL: <https://clck.ru/UESYg> (дата обращения: 18.11.2020)
8. Записки княгини Дашковой. Минск: Харвест, 2003. URL: <http://surl.li/qonl> (дата обращения: 1.09.2020)
9. Манифест о вольности дворянства 1762. URL: <http://surl.li/qrhb> (дата обращения: 18.03.2021)
10. Мемуары императрицы Екатерины II. Харьков: Фолио, 2014. URL: <http://surl.li/qlva> (дата обращения: 17.02.2021)
11. Обстоятельный Высочайший Манифестъ о возшествіи на Всероссійскій Престоль Императрицы Екатерины II (1762 г., Июля 6). URL: <http://surl.li/qreg> (дата обращения: 18.03.2021)
12. Полное собрание законов Российской Империи. Санкт-Петербург: Типографія II Отдѣленія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1830. URL: <http://surl.li/gkwb> (дата обращения: 21.04.2021)

13. Love and Conquest: Personal Correspondence of Catherine the Great and Prince Grigory Potemkin. NIU Series in Slavic, East European, and Eurasian Studies, 2004. URL: <http://surl.li/qrwz> (date of the application: 12.04.2021)
14. The Memoirs of Catherine the Great. Modern Library Classics, 2006. URL: <http://surl.li/qrwx> (date of the application: 12.04.2021)

1. Анисимов Е. В. Женщины на российском престоле. Санкт-Петербург: Питер, 1998. URL: <https://bitly.su/Up2eI> (дата обращения: 7.10.2019).
2. Анисимов Е. В. Императорская Россия. Санкт-Петербург: Питер, 2016. URL: <https://bitly.su/sK3M> (дата обращения: 9.10.2019)
3. Анисимов Е. В. История России от Рюрика до Путина. Люди. События. Даты. Санкт-Петербург: Питер, 2009. URL: <https://cutt.ly/Rt7oozs> (дата обращения: 15.03.2020)
4. Бенуа А. Н. Выход императрицы Екатерины II. Москва: Гроссман и Кнебель, 1908-1913. URL: <https://cutt.ly/tt7S4vQ> (дата обращения: 17.04.2020)
5. Бестужева-Лада С. И. Екатерина Великая. Москва: Азбука-Аттикус, Колибри, 2015. URL: <http://surl.li/qjll> (дата обращения: 12.10.2020)
6. Божерянов И. Н. Детство, воспитание и лета юности Русских Императоров. Санкт-Петербург: Типография А. Бенке, 1915. URL: <http://surl.li/qjxu> (дата обращения: 2.12.2020)
7. Борзаковский П. К. Императрица Екатерина Вторая Великаяю. Москва: Панорама, 1991. URL: <http://surl.li/qonm> (дата обращения: 1.11.2020)
8. Брикнер А. Г. История Екатерины Второй. Москва: Современник, 1991. URL: <http://surl.li/qomb> (дата обращения: 10.04.2020)
9. Буганов В. И. История России. Конец XVII-XIX век. Москва: Просвещение, 1995. URL: <http://surl.li/qojx> (дата обращения: 12.11.2020)

10. Валишевский К. Ф. Екатерина Великая. Роман императрицы. Москва: Мир книги, 2014. URL: <https://history.wikireading.ru/111812> (дата обращения: 17.10.2019).
11. Вернадский Г. В. Манифест Петра III о вольности дворянства и законодательная комиссия 1754-1766 гг. Москва: Просвещение, 1915. URL: <http://surl.li/qrgv> (дата обращения: 17.10.2019).
12. Вольпе М. Л. Императрица любви: были и небылицы о Екатерине II. Москва: Зебра Е, 2007. URL: <http://surl.li/qlwc> (дата обращения: 30.06.2020)
13. Гриффитс Д. Екатерина II и её мир: статьи разных лет. Москва: Новое литературное обозрение, 2013. URL: <http://surl.li/qlvv> (дата обращения: 15.07.2020)
14. Детство, воспитание и лета юности русских Императоров. Николаев: Свято-Покровская Голосеевская Пустынь, 2010. URL: <http://surl.li/qlxz> (дата обращения: 12.11.2020)
15. Детство, воспитание и лета юности русских Императоров (подарочное издание). Москва: Пан Пресс, 2011. URL: <http://surl.li/qlxn> (дата обращения: 12.11.2020)
16. Духопельников В. М. История России: учебное пособие. Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2005. 408 с.
17. Елисеева О. И. Екатерина Великая. Тайная жизнь императрицы. Москва: Вече, 2013. URL: <http://surl.li/qjlr> (дата обращения: 5.03.2021)
18. Елисеева О. И. Тайна смерти Петра III. Москва: Вече, 2013. URL: <http://surl.li/qryg> (дата обращения: 21.01.2021)
19. Энциклопедия российской монархии. Москва: Эксмо, 2002. URL: <http://surl.li/qomx> (дата обращения: 28.08.2020)
20. Эпоха дворцовых переворотов 1725–1762 гг. в досоветской историографии. URL: <https://cutt.ly/gt7A3UN> (дата обращения: 20.04.2020)
21. Эриксон К. Екатерина Великая. Смоленск: Русич, 1997. URL: <http://surl.li/qjlh> (дата обращения: 21.01.2021)

22. Заичкин И. А., Почкаев И. Н. Русская история: От Екатерины Великой до Александра II. Москва: Мысль, 1994. URL: <http://surl.li/qonn> (дата обращения: 15.11.2020)
23. Зимин И. В. Цари как люди. Екатерина II и Пётр III. Аудиокнига. URL: <http://surl.li/qlwl> (дата обращения: 19.02.2021)
24. Иванов О. А. Пётр III. Загадка смерти. Москва: Центрполиграф, 2018. URL: <https://cutt.ly/qt7dz9S> (дата обращения: 18.04.2020)
25. Император Пётр III. Путь к трону. Военное обозрение. URL: <https://cutt.ly/Dt7lOEL> (дата обращения: 17.01.2020)
26. Калашникова Т. И., Ромащенко Е. В. Справочник по истории Отечества. Москва: Просвещение, 2003. URL: <http://surl.li/qolr> (дата обращения: 10.03.2020)
27. Каменский А. Б. Жизнь и судьба императрицы Екатерины Великой. Москва: Знание, 1997. URL: <http://surl.li/qoly> (дата обращения: 10.01.2021)
28. Каменский А. Б. Россия в XVIII веке. Москва: АСТ, 2006. URL: <https://cutt.ly/Qbo3Lvj> (дата обращения: 27.04.2021)
29. Кандыба В. М., Золин П. М. Реальная история России. Москва: Спб, 1997. URL: <http://surl.li/qohf> (дата обращения: 3.06.2020)
30. Кацва Л. А. История отечества. Москва: АСТ-Пресс, 2012. URL: <http://surl.li/qrzz> (дата обращения: 27.02.2021)
31. Клокман Ю. Р. Очерки социально-экономической истории городов северо-запада России в середине XVIII в. Москва: АН СССР, 1960. URL: <http://surl.li/qofu> (дата обращения: 7.07.2020)
32. Ключевский В. О. Исторические портреты. Императрица Екатерина II (1729-1796). Москва: Эксмо, 2008. URL: <https://cutt.ly/Lt7kJRe> (дата обращения: 10.12.2019)
33. Ключевский В. О. Курс русской истории. Москва: СПб, 1988. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 12.03.2021)
34. Ключевский В. О. О русской истории. Москва: Наука, 1993. URL: <http://surl.li/qjko> (дата обращения: 10.09.2020)

35. Курс лекций по истории России. Часть I. IX-XIX века. Москва: СПб, 2002. URL: <http://surl.li/qojq> (дата обращения: 15.11.2020)
36. Лимонов Ю. А. Россия в западноевропейских сочинениях XVIII века. Ленинград: Ленинград, 1989. URL: <http://surl.li/qogb> (дата обращения: 27.09.2020)
37. Любавский М. К. История царствования Екатерины. Москва: Императорский Московский Университет, 1911. URL: <http://surl.li/qofk> (дата обращения: 7.04.2020)
38. Мавродин В. В. Рождение новой России. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1988. URL: <http://surl.li/qogq> (дата обращения: 20.08.2020)
39. Мадариага И. Россия в эпоху Екатерины Великой. Москва: Новое литературное обозрение, 2002. 976 с.
40. Манько А. В. Выдающиеся деятели России XVIII столетия. История России в лицах. Москва: Школьная Пресса, 2003. URL: <http://surl.li/qsak> (дата обращения: 3.04.2021)
41. Маркова О. И. Россия, Закавказье и международные отношения в 18 в. Москва: Наука, 1967. URL: <http://surl.li/qojc> (дата обращения: 17.11.2020)
42. Мыльников А. С. Петр III. Москва: Молодая гвардия, 2009. URL: <http://surl.li/qrxo> (дата обращения: 15.03.2021)
43. Моряков В. И. Екатерина II — просветитель или консерватор? Москва: Вестник Московского университета, 2010. 124 с.
44. Мунчаев Ш. М., Устинов В. М. История России. Москва: Норма, 1998. URL: <http://surl.li/qojk> (дата обращения: 16.11.2020)
45. Омельченко А. А. Всеобщая история государства и права: учебное пособие. Москва: Остожье, 2000. Т. 1. URL: <https://cutt.ly/Dbpob06> (дата обращения: 27.04.2021)
46. Орлова Н. В. Екатерина Великая. Москва: Белый город, 2003. URL: <http://surl.li/qjlp> (дата обращения: 3.01.2021)

47. Орлов А. С., Георгиев В. А., Георгиева Н. Г., Сивохина Т. А. История России с древнейших времен до наших дней: учебное пособие. Москва: ПБОЮЛ Л.В. Рожников, 2001. URL: <http://surl.li/qoki> (дата обращения: 12.09.2020)
48. Павленко Н. И. Екатерина Великая. Москва: Молодая гвардия, 1999. URL: <http://surl.li/qoml> (дата обращения: 29.04.2020)
49. Платонов С. Ф. Лекции по русской истории. Москва: Высшая школа, 1993. URL: <http://surl.li/qonh> (дата обращения: 11.12.2020)
50. Рамбо А. История древней и новой России. Москва: Директ-медиа, 2000. URL: <http://surl.li/qoms> (дата обращения: 29.06.2020)
51. Рахматуллин М. А. Правление Екатерины II 1762-1796 гг. Москва: Наука и жизнь, 2003. URL: <http://ricolor.org/history/mn/ekv/4/> (дата обращения: 5.04.2020)
52. Роундинг В. Екатерина Великая. Москва: АСТ, 2009. URL: <http://surl.li/qjla> (дата обращения: 12.03.2021)
53. Самаров Г. Петр III. На троне великого деда (сборник). Москва: АСТ, Астрель, 2003. URL: <http://surl.li/qrxw> (дата обращения: 11.03.2021)
54. Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 4. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)
55. Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 9. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)
56. Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 10. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)
57. Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 11. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)
58. Соловьёв С. М. История России с древнейших времён. Москва: Голос, 1961. Т. 12. URL: <http://surl.li/qjkq> (дата обращения: 20.12.2020)
59. Толстой М. П. Е. Р. Дашкова — организатор российской науки. Москва: Вестник Российской Академии наук, 1993. URL: <http://www.ras.ru> (дата обращения: 18.08.2020)

60. Томсинов В. А. Законодательство императора Петра III. 1761-1762 годы. Законодательство императрицы Екатерины II. 1762-1782. Москва: Зерцало, 2011. URL: <http://surl.li/qryl> (дата обращения: 18.03.2021)
61. Троицкий С. М. Россия в XVIII в. Москва: Наука, 1982. URL: <http://surl.li/quoit> (дата обращения: 18.11.2020)
62. Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в XVIII веке. Москва: Наука, 1974. URL: <http://surl.li/qjkn> (дата обращения: 14.03.2021)
63. Тургенев А. М. Записки. Санкт-Петербург: Русская старина, 1885. URL: https://dom-knig.com/read_364021-6 (дата обращения: 25.03.2020)
64. Чайковская О. Г. Екатерина Великая. Императрица: царствование Екатерины II. Москва: Эксмо, 2018. URL: <http://surl.li/qlwh> (дата обращения: 7.05.2020)
65. Чайковская О. Г. Несравненная Екатерина II. История Великой любви. Москва: Эксмо, Яуза, 2014. URL: <http://surl.li/qlxb> (дата обращения: 19.09.2020)
66. Черкасов П. П. История императорской России: От Петра Великого до Николая II. 1994 г. Москва: Международные отношения, 1994. URL: <http://surl.li/qsag> (дата обращения: 5.04.2021)
67. Шишов А. В. Екатерина Великая. Императрица, созданная только для России. Москва: Академический проект, 2018. URL: <http://surl.li/quojs> (дата обращения: 14.11.2020)
68. Шишов А. В. Век Екатерины. Москва: Рипол Классик, 1998. URL: <http://surl.li/quojs> (дата обращения: 14.11.2020)
69. Jones R. The emancipation of Russian nobility. Princeton, 1973. URL: <http://surl.li/qrgl> (date of the application: 11.03.2021)
70. Notes of Empress Catherine the 2nd. Russian Edition, 2015 URL: <http://surl.li/qrwm> (date of the application: 10.03.2021)
71. Raeff M. Origins of the Russian intelligentsia: the eighteenth century nobility. N. Y., 1966. URL: <http://surl.li/qrgo> (date of the application: 11.03.2021)

РЕЗЮМЕ

Катерина II — легендарна жінка, яка шляхом перевороту отримала владу. Її метою стала тотальна модернізація Російської держави, зміна психології громадян, введення ідей Просвітлення. Пошук вирішення економічних та політичних проблем країн СНД змушує звертатися до особистості Катерини II. Імператриця вдавалася до пропаганди, яка і на сьогодні не втрачає популярності та формує громадську думку. Катерина II давала почути громадянам те, що вони хотіли, поширювала літературу з відповідями на запитання росіян. Наразі аналогічно діють сучасники, маніпулюючи свідомістю своїх громадян. Для повного вивчення намірів Катерини II, варто починати з її дитинства, де заклалися основи її характеру та психології. Варто вникнути в те, як чужинка змогла стати Великою для росіян ще при житті, як жінка, не маючи юридичних прав на владу, отримала трон та змогла його зберегти, примноживши могутність держави. Епоха Катерини II має чітку аналогію з сьогоденням, адже реальність така, що основою політики є маніпуляція, в тому числі, розповсюдження пропагандистських матеріалів.

Catherine II — a legendary woman who gained power through a coup. Her goal was to totally modernize the Russian state, to change the psychology of citizens, to introduce ideas of the Enlightenment. The search for economic and political problems of the CIS countries forces us to turn to the personality of Catherine II. The Empress resorted to propaganda, which is still popular today and forms public opinion. Catherine II made citizens hear what they wanted, she distributed literature with answers to questions from the Russians. At present, contemporaries act similar way, manipulating the consciousness of their citizens. It is necessary to begin with her childhood to fully study intentions of Catherine II, which laid foundations of her character and psychology. It is worthwhile to understand how a foreigner could

become The Great one for Russians while her living, received the throne and was able to preserve it, increasing the power of the state being a woman who had no legal rights to power. The era of Catherine II has a clear analogy with the present, because the reality is that manipulation is the basis of politics along with distribution of propaganda materials.